

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Jaroslav Šejko

**Lichva a neúměrné zkrácení
v obchodněprávních vztazích**

**PRÁVNICKÁ
FAKULTA
Univerzita Karlova**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Stanislava Černá, CSc.

Katedra: Katedra obchodního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu) : 01. 06. 2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 108 842 znaků včetně mezer.

Jaroslav Šejko

V Praze dne 01. 06. 2023

Obsah

ÚVOD	4
1 OCHRANA SLABŠÍ STRANY	7
1.1 IDEOVÁ VÝCHODISKA ZÁSADY OCHRANY SLABŠÍ STRANY	8
1.2 PODNIKATEL JAKO SLABŠÍ STRANA	11
1.2.1 Zásady poctivého obchodního styku	13
1.2.2 Skutková podstata podnikatelského zneužití silnější pozice	16
1.2.3 Podnikatel v postavení spotřebitele	18
1.3 JEDNOTLIVÉ INSTITUTY OCHRANY SLABŠÍ STRANY	19
2 NEÚMĚRNÉ ZKRÁCENÍ	23
2.1 VYMEZENÍ POJMU NEÚMĚRNÉ ZKRÁCENÍ	23
2.2 ZNAKY NEÚMĚRNÉHO ZKRÁCENÍ DLE § 1793 OZ	25
2.3 UPLATNĚNÍ NEÚMĚRNÉHO ZKRÁCENÍ	27
3 LICHVA	29
3.1 VYMEZENÍ POJMU LICHVA	29
3.2 ZNAKY LICHVY DLE § 1796 OZ	30
3.3 PRÁVNÍ NÁSLEDKY LICHEVNÍ SMLOUVY	32
4 ZVLÁŠTNÍ REŽIM LICHVY A NEÚMĚRNÉHO ZKRÁCENÍ PODLE § 1797 OZ	34
4.1 OBECNÝ VÝKLAD § 1797 OZ	34
4.2 MOŽNOSTI APLIKACE KOREKTIVŮ OBSAHOVÉ SPRÁVNOSTI NA OBCHODNĚPRÁVNÍ VZTAHY	35
4.2.1 Ochrana slabší smluvní strany dle § 433 OZ	36
4.2.2 Smluvní úrok z prodlení dle §§ 1964 a 1972 OZ	37
4.2.3 Smluvní pokuta dle § 2048an OZ	38
4.2.4 Adhezní kontrakce dle §§ 1798 až 1801 OZ	39
5 ZAHRANIČNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA NEÚMĚRNÉHO ZKRÁCENÍ A LICHVY V OBCHODNĚPRÁVNÍCH VZTAZÍCH	42
5.1 NĚMECKÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA	42
5.2 RAKOUSKÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA	43
6 ÚVAHY DE LEGE FERENDA A PRAKTICKÁ DOPORUČENÍ	46
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	51

Úvod

Slabší smluvní stranu lze obecně charakterizovat jako tu stranu, která je v obchodním vztahu méně silná a má horší vyjednávací pozici než její protistrana. Tato nevýhodná pozice může být zapříčiněna různými faktory, jako jsou například nedostatečné znalosti o relevantních právních předpisech, finanční tíseň, sociální nerovnost, neznalost jazyka nebo jiné faktory, které snižují schopnost tohoto subjektu vyjednávat a bránit své zájmy. Slabší smluvní stranou může být například spotřebitel, menší podnik, nebo podnikající fyzická osoba, která se dostane do obchodního vztahu s velkou společností, která má mnohem větší vyjednávací sílu. V takovém případě je třeba zajistit, aby byla slabší strana chráněna před nekalými praktikami, jako jsou neúměrné krácení, lichva, nebo zneužití dominantního postavení na trhu.

Většina právních systémů obsahuje protektivní ustanovení, která mají zajistit ochranu slabší smluvní strany. Cílem těchto ustanovení je obecně zabezpečit, aby byla smlouva uzavřena na základě spravedlivých a vyvážených podmínek a aby byla zároveň respektována zásada smluvní volnosti. V české právní úpravě jsou k ochraně slabší smluvní strany určeny mimo jiné instituty lichvy a neúměrného zkrácení. Neúměrné zkrácení (*laesio enormis*) označuje situaci, kdy dojde ke značnému nepoměru mezi vzájemným plněním dvou smluvních stran. Jako lichvu (*usura*) pak můžeme pojmenovat takový stav, kdy je při uzavírání smlouvy zneužito určitých faktorů v osobnosti druhé strany (například tísně, nezkušenosti či rozrušení), v důsledku čehož tato strana slíbí či poskytne plnění, jehož majetková hodnota je v hrubém nepoměru k vzájemnému plnění. Existuje tedy určitá podobnost mezi těmito instituty, avšak v případě lichvy je nutná existence nějakého osobnostního faktoru na straně zkráceného, který zneužívá strana zvýhodněná. Rozdíl se také projevují v právních důsledcích těchto institutů. Co je však lichvě i neúměrnému zkrácení společné je to, že se jich nemohou dovolávat podnikatelé, kteří uzavřeli smlouvu při svém podnikání, jak vyplývá z ustanovení § 1797 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jako OZ).

Právě tato zákonem deklarovaná nemožnost podnikatelů dovolat se ochrany v podobě institutu lichvy a neúměrného zkrácení je značně kontroverzním krokem zákonodárce. Předmětné ustanovení vylučuje podnikatele z právní ochrany jen na základě jejich formálního statusu, který však nereflektuje skutečnost. Podnikatelé nejsou homogenní skupinou

zkušených odborníků, ale zahrnují i skupinu podnikajících fyzických osob, které nemusí pro výkon své činnosti splňovat žádné předpoklady týkající se jejich vzdělání či praxe – takový podnikatel se může snadno stát obětí lichváře či jiného nepoctivého podnikatele. Praxe, kdy podnikatelé nemají možnost ochrany prostřednictvím institutů lichvy a neúměrného zkrácení, může být navíc snadno zneužitelná – například v oblasti spotřebitelských úvěrů není neobvyklé, že je status podnikatele využíván jako možnost uzavřít pro dlužníka/podnikatele značně nevýhodný úvěr, který by v případě, že by byl uzavřen s nepodnikající osobou, implikoval eventualitu využití možnosti požadovat zrušení smlouvy podle ustanovení § 1793 odst. 1 OZ nebo se dovolat neplatnosti smlouvy podle § 1796 OZ

Občanský zákoník tedy aktuálně skrze § 1797 nedostatečně zohledňuje skutečnost, že i ve dvoustranných obchodech (B2B) je možné zneužití práva v hrubý neprospěch podnikatele jakožto slabší strany. Vzhledem k tomu, že vyloučení podnikatelů z právní ochrany prostřednictvím lichvy nemá materiální opodstatnění, je otázkou, zda je možné dopady ustanovení § 1797 zmírnit pomocí jiných soukromoprávních korektivů obsahové správnosti. Dále se nabízí otázka, zda je ochrana podnikatele před právním jednáním druhé smluvní strany, které by porušovalo zásadu přiměřenosti či zásadu smluvní volnosti, vyloučena za všech okolností.

V této souvislosti si předkládaná práce, která se zabývá právě problematikou neúměrného zkrácení a lichvy v obchodněprávních vztazích, klade hlavní otázku, jestli je možné dopady ustanovení § 1797 OZ zmírnit prostřednictvím funkčních ekvivalentů lichvy a neúměrného zkrácení. Dílčí otázkou je pak to, zda lze v judikatuře českých soudů ve vztahu k ustanovení § 1797 OZ identifikovat nějaký vývoj výkladové praxe, nebo zda jsou české soudy ve svém přístupu k této otázce konstantní. Řešené téma jsem si vybral z toho důvodu, že ačkoli lichva a neúměrné zkrácení samy o sobě jsou poměrně častým objektem zájmu odborné právnické veřejnosti, o ochraně podnikatelů jakožto slabší smluvní strany je pojednáno spíše okrajově, přičemž na řešení jejich statutu nepanuje větší shoda.

Text práce je rozčleněn na šest hlavních kapitol, které jsou (kromě kapitoly šesté) dále děleny na tematické podkapitoly. V rámci kapitoly první se zabývám problematikou ochrany slabší strany, konkrétněji se věnuji ideovým východiskům zásady ochrany slabší strany a jejím jednotlivým institutům, přičemž se podrobněji orientuji na podnikatele jako na slabší stranu smluvního vztahu. Následující dvě kapitoly analyzují právní instituty neúměrného

zkrácení a lichvy – obě tyto části jsou koncipovány obdobným způsobem a věnují se vymezení těchto pojmů, jejich základním znakům a možnostem využití. Kapitola čtvrtá se zabývá zvláštním režimem lichvy a neúměrného zkrácení dle ustanovení § 1797 OZ – kromě obecného výkladu tohoto ustanovení v tomto kontextu rozebírám možnosti aplikace korektivů obsahové správnosti na obchodněprávní vztahy. Pátá kapitola komparuje českou právní úpravu lichvy a neúměrného zkrácení v obchodněprávních vztazích s úpravou německou a rakouskou, což je zároveň příležitostí pro hledání inspiračních zdrojů pro případné změny de lege ferenda. Tyto návrhy pro budoucí právní úpravu obsahuje kapitola šestá.

Text práce je zpracován prostřednictvím analýzy relevantních zdrojů, zejména odborných právních monografií, komentářů k právním předpisům, relevantních právních předpisů a důvodových zpráv k nim, odborných článků v právnických periodikách a samozřejmě judikatury. Využita je i metoda komparace, a to zejména v kapitole páté prezentující zahraniční právní úpravu předmětných institutů. V samém závěru práce pak shrnu své poznatky a odpovím si na otázky, které jsem si stanovil v tomto úvodu.

1 Ochrana slabší strany

V první kapitole práce se zabývám problematikou ochrany slabší strany. Ochrana slabší strany se obecně vztahuje na takové situace, kdy jedna strana má v rámci určitého vztahu s druhou stranou omezené možnosti nebo sílu, a proto potřebuje speciální ochranu (v textu budu pro zjednodušení často používat v odborné literatuře ustálené výrazy zkrácená a zvýhodněná strana). Slabší (tedy zkrácenou) stranou může být v právu například spotřebitel, zaměstnanec, nebo menší podnikatel v obchodním vztahu s větším podnikatelem. Cílem ochrany slabší strany je chránit její práva a zájmy při jednání s druhou, silnější (tedy zvýhodněnou) stranou. K tomu dochází například zavedením právních předpisů a opatření, jako jsou právní předpisy pro ochranu spotřebitele, pracovní právo, nebo jednoduše obecná ochrana slabší strany (jako je tomu v rámci ustanovení § 433 OZ). Takové právní předpisy zajišťují, aby zkrácená strana nebyla vystavena vydírání, nátlaku, diskriminaci nebo jiným formám zneužití ze strany zvýhodněné strany.

Relevantní právní předpisy (zejména tedy občanský zákoník) neobsahuje definici slabší strany – rozhodnutí zákonodárce tento termín v literě zákona blíže nevysvětlit lze interpretovat tím, že v postavení slabší strany se může ocitnout de facto každý jedinec, přičemž postihovat tuto skutečnost prostřednictvím oficiální definice by mohlo být zbytečně omezující. Nicméně i tak se o obecnou charakteristiku slabší strany pro kontext práce pokusím a konstatuji, že slabší strana je tou, která nemůže dostatečným způsobem prosadit vlastní zájmy, nebo se uplatnit při vyjednávání podmínek smlouvy. Alespoň parciálně nám o vlastnostech slabší strany hovoří ustanovení § 433 odst. 2 OZ, podle kterého je slabší stranou ta osoba, která vůči podnikateli v hospodářském styku vystupuje mimo souvislost s vlastním podnikáním. V tomto případě se jedná o vyvratitelnou domněnku. Josef Bejček konstatuje, že „*charakteristika slabší strany [...] neplyne totiž z její samotné velikosti, ale především z možností disponibilních vnějších voleb, které ta či ona strana má vůči svému partnerovi*“.¹ Slabší strana se může opírat o objektivizovaná hlediska vlastního postavení – může jít například o různé druhy vyjednávací síly (kupní síla, dominantní postavení, hospodářské postavení apod.).²

¹ BEJČEK, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8185-7, s. 65.

² BEJČEK, Josef. Malí a střední podnikatelé jako slabší strana v hospodářském styku? *Obchodněprávní revue*. 2014, č. 11-12, s. 316-323. ISSN 1803-6554, s. 316.

V následujících podkapitolách se budu zabývat třemi zásadními tématy – ideovými východisky zásady ochrany slabší strany, která jsou podstatná například pro pochopení toho, proč je vlastně nutné, aby právní řád takovou protektivní funkci disponoval, podnikatelem jako slabší stranou (jedná se de facto o jednu ze zásadních problematik této práce) a jednotlivými instituty ochrany slabší strany.

1.1 Ideová východiska zásady ochrany slabší strany

Na ústavní rovině můžeme zásadu ochrany slabší strany odvozovat od čl. 1 Listiny základních práv a svobod, která zakotvuje zásadu rovnosti všech lidských bytostí (tedy nikoli právnických osob) v jejich základních právech a svobodách.³ Jak lze však dovodit z rozhodovací praxe Ústavního soudu ČR, konkrétně například z nálezu sp. zn. Pl. Ús 42/04, „*ne každé nerovné zacházení s různými subjekty lze kvalifikovat jako porušení principu rovnosti*“ – pokud existují rozumné a objektivní důvody pro rozdílný přístup, nejedná se o nerovné jednání. Tímto způsobem Ústavní soud konstatoval, že zásada rovnosti je materiálního charakteru, kdy je s fakticky nerovnými subjekty zacházeno formálně nerovně, aby bylo kompenzováno jejich nerovné postavení. Prostřednictvím takového zacházení je následně dosaženo nastolení reálné rovnosti mezi původně nerovnými subjekty.⁴ Karel Eliáš takový přístup označuje jako „vyrovnávání zbraní“.⁵ Josef Bejček upřesňuje, že ochrana slabší strany se děje buď přiznáním některých práv slabším, která silnější strana nemá, nebo uložením povinností silnější straně, kterými nedisponuje slabší strana.⁷

V kontextu mého tématu je třeba upozornit, že mezi fyzickými a právnickými osobami neexistuje rovnost, které ani nemůže být nikdy dosaženo. Totéž tvrdí i důvodová zpráva k občanskému zákoníku, podle které zastírá důraz na zásadu rovnosti nejen tuto reálnou

³ Čl. 1 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

⁴ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 42/04 ze dne 6. června 2006

⁵ Vyrovnávání zbraní v obchodním právu je koncept, který označuje snahu o vyrovnání pozic dvou nebo více stran v obchodním vztahu tak, aby byly jejich práva a zájmy rovnocenné. Vyrovnávání zbraní v oblasti obchodních vztahů může být potřebné například v případě, kdy jsou v obchodních vztazích mezi silnými a slabými stranami uplatňovány nerovné podmínky.

⁶ ELIÁŠ, Karel. In: *Ochrana slabší strany v českém právu*. Praha: HBT, 2016. ISBN 978-80-87109-56-4, s. 13-17.

⁷ BEJČEK, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8185-7, s. 64.

nerovnost mezi právníckými a fyzickými osobami, ale i hledisko ochrany slabší strany.⁸ Fakticky je tedy rovnosti v oblasti soukromého práva dosahováno prostřednictvím různých právních nástrojů, jelikož účastníci právních vztahů stojí většinou v souvislosti se svým hmotněprávním postavením na nerovných pozicích. Josef Bejček k této problematice dodává, že podle důvodové zprávy k občanskému zákoníku, která se hlásí k zásadě ochrany slabší strany jakožto ochrany obecné povahy, je tato zásada příhodnější než dosud akcentovaná zásada rovnosti stran soukromoprávního vztahu.⁹

Michal Janoušek vidí východisko pro zásadu ochrany slabší strany v ustanovení § 3 odst. 2 písm. c) OZ, které zakotvuje zásadu ochrany slabšího tím, že „*nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých*“.¹⁰ Zásada ochrany slabší strany není nekonečná – podle Tomáše Lichovníka je jakýmsi mantinelem pravidlo, podle kterého nemůže soudní ochrany požívat nepoctivý úmysl.¹¹

Dalším ideovým východiskem zásady ochrany slabší strany je zásada *pacta sunt servanda* (lze přeložit jako „smlouvy budiž plněny“), kterou občanský zákoník implementuje prostřednictvím svého ustanovení § 3 odst. 2 písm. d), podle kterého „*daný slib zavazuje a smlouvy mají být splněny*“. Tato obecná zásada závazkového práva je prevencí proti stavu, kdy by se smluvní strany svým jednostranným odstoupením od smlouvy zbavovaly povinností, které na sebe uzavřením smlouvy navázaly a na jejichž splnění druhá strana smluvního vztahu spoléhá.¹² Karin Vrchová a Pavel Vrcha k této zásadě dodávají, že bývá chápána jako nejvyšší přirozená právní norma, od níž je následně odvozováno veškeré

⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁹ BEJČEK, Josef. Malí a střední podnikatelé jako slabší strana v hospodářském styku? *Obchodněprávní revue*. 2014, č. 11-12, s. 316-323. ISSN 1803-6554, s. 316.

¹⁰ JANOUŠEK, Michal. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-696-8, s. 9-12.

¹¹ LICHOVNÍK, Tomáš. In: *Ochrana slabší strany v českém právu*. Praha: HBT, 2016. ISBN 978-80-87109-56-4, s. 13-17.

¹² VRAJÍK, Michal. *Judikatura Nejvyššího soudu z pohledu nového občanského zákoníku a zákona o obchodních korporacích*. Olomouc: ANAG, 2014. ISBN 978-80-7263-846-8, s. 519.

právo.¹³ Ne všechny smlouvy jsou však *de iure* platné – této zásadě není možné podřídít například plnění závazků z neplatné smlouvy,¹⁴ k limitaci této zásady dochází také prostřednictvím institutu oddlužení. Na ustanovení § 3 odst. 2 písm. d) OZ navazuje ustanovení § 1759, podle jehož první věty „*smlouva strany zavazuje*“, čímž je vyjádřeno, že smlouva je obligací *inter partes*.¹⁵ Z další věty tohoto ustanovení lze vyvodit, že smlouvu je možné měnit nebo rušit pouze se souhlasem všech stran, případně z dalších zákonných důvodů – strany jsou tedy povinné plnit smlouvu i v případě, že je toto plnění pro některou z nich již nevýhodné.¹⁶ Výjimkou jsou ustanovení § 1765 a § 1766 OZ České právo poskytuje v rámci ochrany slabší strany této slabší smluvní straně několik prostředků, jak se vyvázat ze splnění smlouvy – podoba těchto nástrojů je pak determinována typem předmětné smlouvy.

Ochrana slabší strany ideově vychází i ze zásady autonomie vůle, kterou můžeme obecně charakterizovat jako právní zásadu, která znamená, že jednotlivec má právo uzavírat smlouvy a rozhodovat o svých záležitostech sám, bez zásahu ze strany státu nebo jiných autorit. Tato zásada je jedním z hlavních pilířů soukromého práva a je důležitá pro fungování moderních obchodních vztahů. V souvislosti s touto právní zásadou je v souvislosti s pronikáním kogentních ustanovení chránících spotřebitele do soukromého práva poměrně hojně diskutováno, jestli nedochází k omezování právě autonomie vůle, která je jednou ze stěžejních zásad soukromého práva.¹⁷ Jan Dvořák doplňuje, že však nejde o absolutní pojetí zásady autonomie vůle, ale že existují jisté limity autonomie vůle. V případech, kdy je třeba zachovat rovnováhu, soudržnost a smír ve společnosti, je třeba zásahů orgánů veřejné moci.

¹³ Nicméně, zásada *pacta sunt servanda* není absolutní. Existují situace, kdy nelze očekávat plné dodržení smluvních závazků. Jedná se zejména o případy, kdy dojde k výjimečným okolnostem, které jsou mimo kontrolu smluvních stran a brání jim v plnění jejich povinností. Tyto okolnosti, kterými mohou být okolnosti vyšší moci či faktory neúměrně ztěžující plnění, mohou zahrnovat události jako například válečný konflikt, přírodní katastrofu, pandemii nakažlivého onemocnění a podobně. Viz NOVÝ, Zdeněk. Vyšší moc a hardship v obchodních smlouvách s mezinárodním prvkem v době SARS-CoV-2 [online]. Eprávo, 28. května 2020. [Cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/vyssi-moc-a-hardship-v-obchodnich-smlouvach-s-mezinarodnim-prvkem-v-dobe-sars-cov-2-111157.html>

¹⁴ VRCHOVÁ, Karin a Pavel VRCHA. *Z rozhodovací činnosti katastrálního úřadu a soudu ve věcech vkladu práva k nemovitostem: příklady správních a soudních rozhodnutí, oznámení a podání o nemovitostech*. Vyd. 2. Praha: C.H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-653-4, s. 90.

¹⁵ Obligace *inter partes* je termín, který se používá pro označení závazku mezi dvěma nebo více stranami, který platí pouze mezi nimi.

¹⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 28 Cdo 2660/2007 ze dne 23. srpna 2007

¹⁷ SELUCKÁ, Markéta. *Ochrana spotřebitele v soukromém právu*. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-037-9, s. 9.

Jak již jsme si řekli výše, ve společnosti existuje materiální nerovnost¹⁸, přičemž takový stav však vytváří možnost zneužívání autonomie vůle, což právní řád kompenzuje ochrannými prostředky slabší strany. Z tohoto důvodu jsou v soukromém právu hojně využívány kogentní normy, jako je například regulace dobrými mravy^{19,20}

1.2 Podnikatel jako slabší strana

Podnikatel se bez ohledu na svou velikost chápe v B2C vztazích (tedy ve vztazích vůči spotřebiteli) jako ta silnější strana, ačkoli reálně může být situace značně odlišná. Ve vztazích mezi podnikateli se tradičně vycházelo ze zásady rovnosti (s korektivem dobrých mravů a obchodní poctivosti²¹), v praxi však i v těchto vztazích dochází k nepoctivému jednání založenému na rozdílech v ekonomické moci, omezené racionalitě a informační asymetrii. V tomto smyslu lze konstatovat, že „od ochrany spotřebitele se patrně přesouváme k ochraně obecného zákazníka“.²² Podle Josefa Bejčka se tedy i podnikatelé mohou ocitnout v informační asymetrii vůči svému partnerovi – v tomto kontextu se lze tázat, zda existují důvody pro zvláštní ochranu, pokud jsou slabší stranou ve vztahu B2B malí a střední podnikatelé. Ačkoli by se dle autora mohlo zdát, že excesy vůči těmto podnikatelům ze strany silnějších partnerů pokrývá obecná ochrana slabší strany, zároveň je evidentní, že se začíná prosazovat fragmentace ochrany právě u této skupiny podnikatelů. Tím je zohledňováno, že

¹⁸ Materiální nerovnost se týká situací, kdy ve společnosti existují faktické rozdíly mezi subjekty nebo skupinami. Jedná se o nerovnosti, které souvisejí s jejich sociálním, ekonomickým, politickým nebo kulturním postavením. Tyto rozdíly mohou být způsobeny různými faktory, jako jsou příjmové rozdíly, vzdělání, zaměstnanost, přístup ke zdrojům, sociální status nebo diskriminace na základě rasového, etnického, genderového nebo jiného identifikačního znaku. Materiální nerovnost může vést k situacím, kdy jsou jednotlivé subjekty nebo celé skupiny ve společnosti vystaveny nerovnému zacházení, což má za následek nerovnost v přístupu k příležitostem a zdrojům, nebo ve výsledcích jejich úsilí.

¹⁹ Podle ustanovení § 1 odst. 2 OZ jsou zakázána ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti.

²⁰ DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-187-3, s. 35an.

²¹ Nejvyšší soud ČR ve svém rozsudku sp. zn. 32 Cdo 3616/2009 ze dne 9. srpna 2011 konstatoval, že „Korektiv zásadami poctivého obchodního styku má být poslední možností (*ultima ratio*), jak – ve výjimečných případech – zmírnit či odstranit přílišnou tvrdost zákona v situaci, ve které by se přiznání uplatněného nároku jevílo krajně nespravedlivým“.

²² BEJČEK, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8185-7, s. 40.

podnikatelský status sám o sobě není dostatečnou zárukou rovného postavení v oboustranných obchodních vztazích.²³

Josef Bejček dále konstatuje, že ekonomické transakce mezi rovnými stranami jsou spíše abstrakcí – smluvní partneři se totiž mnohdy vzájemně odlišují ve své vyjednávací síle, která staví jednoho z nich do slabšího postavení. V tomto kontextu pak dochází i k oslabení soukromé autonomie vůle, kdy se jedna ze stran musí více přizpůsobit zájmům svého obchodního partnera. Podle tohoto autora „*hovořit o smluvní svobodě v takové situaci je urážkou slova svoboda, neboť neponechává slabšímu prostor pro vlastní rozhodování*“.²⁴ Jinak řečeno u smluv obchodních můžeme nalézt obdobnou nerovnost jako u smluv spotřebitelských, pokud se jedná o malé a střední podnikatele. Zejména se jedná o to, že:²⁵

- i podnikatelé mohou uzavírat smlouvy za nerovných vyjednávacích podmínek;
- rovněž podnikatelé mohou být nedostatečně informováni;
- podnikatelé jsou lidé se stejnými kognitivními omezeními jako spotřebitelé;
- i spotřebitelům může jít o osobní zisk stejně jako podnikatelům – naopak i podnikatelům může jít o mimoekonomické hodnoty;
- rovněž podnikatelé se (stejně jako spotřebitelé) mohou dostat do situace, kdy nemají možnost volby a jsou fakticky odkázáni na tržní protistranu.

Bejček dále uvádí, že malí a střední podnikatelé mají typicky problémy při získávání kapitálu či úvěrů, které jsou způsobeny mimo jiné tím, že mohou nabídnout pouze omezené zajištění. Tyto omezené zdroje pak mohou být příčinou omezeného přístupu k informacím, a to především v souvislosti s informacemi o nových technologiích a možných trzích.²⁶

V souvislosti s postavením podnikatele jako slabší smluvní strany je třeba zmínit ustanovení § 433 odst. 1 OZ, podle kterého „*Kdo jako podnikatel vystupuje vůči dalším osobám v hospodářském styku, nesmí svou kvalitu odborníka ani své hospodářské postavení zneužít k vytváření nebo k využití závislosti slabší strany a k dosažení zřejmé a nedůvodné*

²³ BEJČEK, Josef. Malí a střední podnikatelé jako slabší strana v hospodářském styku? *Obchodněprávní revue*. 2014, č. 11-12, s. 316-323. ISSN 1803-6554, s. 317.

²⁴ BEJČEK, Josef. Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8, s. 24-36. ISSN 1210-6348, s. 25-26.

²⁵ BEJČEK, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8185-7, s. 42.

²⁶ BEJČEK, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8185-7, s. 46.

nerovnováhy ve vzájemných právech a povinnostech stran.“²⁷ Jedná se o obecnou klauzuli ochrany slabší smluvní strany.²⁸ Obecně lze konstatovat, že z této skupiny není vyloučen ani podnikatel – podle komentářové literatury je však třeba na posouzení toho, zda se podnikatel nachází v postavení slabší strany, klást přísnější nároky v souvislosti s předpokládanou odborností.²⁹ Z toho můžeme vydedukovat, že ustanovení § 433 OZ by mělo být využito pro účely B2B obchodů jen v případě významnější materiální nerovnosti mezi stranami.³⁰ Druhý odstavec tohoto ustanovení můžeme interpretovat tak, že dochází k vyčlenění skupiny spotřebitelů a skupiny podnikatelů, kteří však do závazku vstupují bez souvislosti se svou obchodní činností.

Podle Bejčka není unifikovaná ochrana malých a středních podnikatelů správnou cestou, a to v souvislosti se značnou heterogenitou této skupiny. Jinak řečeno by při takovém postupu došlo nejspíše k tomu, že by některé znevýhodněné subjekty byly zbaveny potřebné ochrany a naopak jiné „nikoli znevýhodněné“ podnikatelské subjekty by byly chráněny nadbytečně. Autor vidí jako vhodnější přístup, který chrání skutečně slabší stranu, ačkoli je takový způsob ochrany méně předvídatelný. Takovému pojetí dle jeho názoru odpovídá ustanovení § 433 OZ, které vytváří předpoklady pro obecnou ochranu slabší strany bez ohledu na její status.³¹

1.2.1 Zásady poctivého obchodního styku

Zásady poctivého obchodního styku jsou souborem etických pravidel, která jsou aplikována v rámci obchodních vztahů mezi podnikatelskými subjekty. Tyto zásady jsou důležité pro udržení důvěry v obchodní vztahy a zajišťují, že obchodní partneři budou jednat férově a transparentně. Jedná se o institut podobný dobrým mravům, který je však aplikovatelný na vztahy mezi podnikateli. Ačkoli podnikatelé se obecně nemohou odvolat na

²⁷ V kontextu tohoto ustanovení je možné za slabší smluvní stranu považovat někoho, kdo pro své znevýhodnění má omezen či přímo znemožněn přístup ke smluvní svobodě.

²⁸ JANOUŠEK, Michal. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-696-8, s. 106.

²⁹ PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-747-7, s. 465.

³⁰ BEJČEK, Josef. Malí a střední podnikatelé jako slabší strana v hospodářském styku? *Obchodněprávní revue*. 2014, č. 11-12, s. 316-323. ISSN 1803-6554, s. 316.

³¹ BEJČEK, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8185-7, s. 51.

instituty neúměrného zkrácení a lichvy, mohou však uplatnit zásadu poctivého obchodního styku. Porušení zásad poctivého obchodního styku nezpůsobí neplatnost právního jednání, ale nevyamatelnost získaných práv.³²

Český právní řád nikde zásady poctivého zvyku explicitně nedefinuje, je tedy třeba každý případ jejich domnělého porušení zkoumat individuálně. Dle Melzera, Téгла a kol. je zásadami poctivého obchodu poměřováno jednání v obchodněprávním styku, předpokládající jistou zdatnost podnikatele a jeho dobrou profesionální úroveň.³³ Lze konstatovat, že pojem poctivý obchodní styk v sobě integruje část obecné morálky, obchodní zvyklosti a hledisko profesionální péče. Komentářová literatura konstatuje, že poctivost můžeme chápat jako standard chování v právních vztazích, který vyžaduje čestnost, otevřenost a nutnost brát ohledy na zájmy protistrany. Jedná se o objektivní měřítko, které bývá odbornou literaturou označované jako objektivní dobrá víra.³⁴ V tomto kontextu považuji za podstatné doplnit, že mezi pojmy dobrá víra a poctivost existuje jistý významový rozdíl – český právní řád rozlišuje subjektivní dobrou víru, která nastupuje v případech, kdy jedinec jedná, aniž by věděl či mohl vědět o jistých právně relevantních nedostacích, a objektivní dobrou víru, která je označována právě jako poctivost.³⁵ Nejvyšší soud ve své rozhodovací praxi konstatoval, že konkrétní jednání může být v rozporu se zásadami poctivého obchodního styku, ale nemusí se zároveň v souvislosti se svou intenzitou přičít dobrým mravům.³⁶

Občanský zákoník se o poctivosti a dobré víře zmiňuje ve svých ustanoveních § 6 a § 7. Ustanovení § 6 odst. 1 OZ, podle kterého má každý povinnost jednat v právním styku

³² Jedná se tedy o tzv. naturální obligace. Naturální obligace jsou závazky, které nemají právní sílu a nelze je vymáhat soudní cestou, ale vzhledem ke společenským a morálním normám jsou i přesto považovány za závazné. Většinou vznikají v důsledku určitého jednání, které vyvolává určité očekávání a přirozenou povinnost splnit závazek. Viz KADLECOVÁ, Marta. *Vývoj českého soukromého práva*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-83-1, s. 22.

³³ MELZER, Filip, Petr TÉGL a kol. *Občanský zákoník. Velký komentář. Sv. 1. § 1-117*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-8757-686-1, s. 109.

³⁴ Objektivní dobrá víra je pojem, který se používá k posouzení chování subjektů ve smluvních vztazích nebo v jiných právních situacích. Znamená to, že se hodnotí, zda daný subjekt jednal s očekáváním a přiměřeným přesvědčením o správnosti svého jednání, s ohledem na objektivní standardy a obecně přijímané normy. Podstata objektivní dobré víry spočívá v tom, že se hodnotí chování subjektu nezávisle na jeho subjektivním úmyslu či vnitřním přesvědčení. Jedná se o objektivní standard, který se snaží posoudit, zda by rozumný a obezřetný subjekt v podobné situaci jednal stejným způsobem. V smluvním právu objektivní dobrá víra znamená, že každá ze smluvních stran má povinnost jednat v souladu s obvyklými normami a očekáváními, které jsou součástí daného obchodního prostředí.

³⁵ LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-852-8, s. 73.

³⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Odo 1027/2006 ze dne 1. července 2008

poctivě, je generální klauzulí (díky ní platí princip poctivosti v soukromém právu vždy), na kterou se odkazují další ustanovení tohoto právního předpisu. Někdy tak zákonodárce činí implicitním způsobem, jako například v rámci ustanovení § 2056 OZ, podle kterého „*kdo druhému dar jen slíbí, není zavázán darovat, ale ten, kdo slib obdržel, má právo, aby mu slibující nahradil náklady účelně vynaložené v očekávání daru*“. Pro tuto práci mohou být relevantní ustanovení § 1765 a § 1766 OZ, týkající se změny okolností uzavření smlouvy v takové míře, že změna založí v právech a povinnostech stran zvláště hrubý nepoměr.

Princip poctivosti upravuje i ustanovení § 6 odst. 2 OZ, které zakotvuje právní princip, podle kterého se nikdo nemůže dovolávat vlastní nepoctivosti. Tato právní zásada konstatuje, že nikdo nemůže uplatňovat své právo, pokud toto právo vychází z jeho vlastní nezákonné, neetické nebo zločinné činnosti. Jinými slovy daná osoba nemůže využívat práva, pokud její činnost, která k tomuto právu vede, je v rozporu s veřejným pořádkem nebo dobrými mravy. Zásada *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* se vztahuje i na oblast obchodního práva – příkladem může být situace, kdy někdo uzavře smlouvu na základě podvodného jednání, přičemž v souladu s touto zásadou následně nemůže později uplatňovat svá práva vyplývající z této smlouvy. V podnikatelském prostředí není neobvyklé, že jedna ze stran vnese do smlouvy ustanovení, jehož neplatnosti se následně začne domáhat v situaci, kdy pro ni již není předmětné ustanovení přínosné. V takovém případě může dojít k uplatnění ustanovení § 579 odst. 1 OZ, které konstatuje, že pokud někdo způsobil neplatnost právního jednání, není oprávněn namítat jeho neplatnost nebo uplatňovat z něj pro sebe výhody.

Ustanovení § 7 OZ pak předpokládá, že „*ten, kdo jednal určitým způsobem, jednal poctivě a v dobré víře*“. Pokud někdo tvrdí neexistenci takového stavu, nese důkazní břemeno. Explicitně zmiňuje občanský zákoník zásadu poctivého obchodního styku pouze u adhezně uzavíraných smluv (§ 1801 OZ). Typicky se poctivost aplikuje právě v obligačním právu, kdy je tato zásada využívána nejen v průběhu samotného trvání závazku, ale i v jeho přípravné fázi a v době jeho zániku. Zásady poctivého obchodního styku mají několik podstatných funkcí – předně se jedná o interpretační funkci, kdy hraje předmětná právní zásada svou úlohu při výkladu právního jednání. Projevy vůle jsou interpretovány prizmatem poctivého adresáta (co takový adresát mohl a musel rozumět), přičemž pokud je více možností výkladu, použije se ten, který princip poctivosti reflektuje nejvíce.³⁷ Dalšími funkcemi tohoto právního

³⁷ LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-852-8, s. 78.

principu jsou funkce korektivní, regulující a limitující, které determinují chování stran smlouvy takovým způsobem, aby bylo v konsensu se standardy poctivého jednání.

K problematice zásad poctivého obchodního styku existuje poměrně velké množství judikatury, ta však neobsahuje obecná vymezení těchto principů. Například Nejvyšší soud ve svém rozsudku sp. zn. 32 Odo 468/2003 judikoval, že jednou ze zásad poctivého obchodního styku je včasné placení dluhů,³⁸ naopak vymáhání pohledávky věřitelem v situaci, kdy má tento věřitel sám vůči dlužníkovi dluh, podle jiného rozsudku vzešlého z praxe téhož soudu v rozporu s těmito zásadami není.³⁹ Jak obecně vyplývá z judikatury českých soudů, zásada poctivého obchodního styku je právní normou s neurčitou hypotézou, je tedy na soudu, zda se rozhodne ji v určitém případě aplikovat. Tyto zásady lze chápat jako ultima ratio, tedy jako jakési poslední řešení, kdy by je soudy měly využít až v situaci, v níž vyčerpaly veškeré jiné zákonné prostředky (a jejich mechanickou aplikací by bylo dospěno k nespravedlivému rozhodnutí).⁴⁰ Z toho můžeme vydedukovat nutnost nepaušalizovat zásady poctivého obchodního styku – ty tak působí spíše jako korektiv práv z existujících vztahů.

1.2.2 Skutková podstata podnikatelského zneužití silnější pozice

Občanský zákoník neobsahuje definici pojmu slabší strana, ale obecně tak můžeme rozumět subjekt soukromého práva, který je z důvodu nějaké (typicky) faktické překážky omezen v prosazování autonomie vlastní vůle. De facto může být slabší smluvní stranou každý, přičemž rozhodujícím faktorem jsou faktické okolnosti dané situace. Jedná se například o informační asymetrii mezi subjekty nebo o přístup k určitým technologiím.⁴¹ Dle ustanovení § 433 OZ (jedná se o speciální ustanovení vůči § 8 OZ⁴²) platí, že slabší strana je chráněna, a to bez ohledu na svůj nepodnikatelský či podnikatelský status. Tento princip však funguje pouze v hospodářském styku s podnikatelem jakožto silnější stranou – pokud bude slabší stranou podnikatel, nevyužije se, ale dojde k aplikaci jiné obsahové korektivy, například příkazu poctivosti a dobré víry.

³⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Odo 468/2003 ze dne 27. listopadu 2003

³⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Odo 427/2003 ze dne 27. ledna 2005

⁴⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 2895/99 ze dne 29. března 2001

⁴¹ LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-852-8, s. 1651.

⁴² Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Platí, že podnikatel v silnějším postavení nesmí zneužít svou profesionální kvalitu a své hospodářské postavení k tomu, aby:⁴³

- vytvářel závislosti,
- využil již existující závislosti, nebo
- aby dosáhl zřejmé a neodůvodněné rovnováhy ve vzájemných právech a povinnostech.

Ustanovení § 433 OZ ve svém odst. 1 operuje s pojmem kvalita odborníka – touto profesionalitou disponuje ta smluvní strana, která má konkrétní speciální dovednosti a vlastnosti. V praxi se může jednat o specifické odborné znalosti, jako jsou aktuální znalosti v daném oboru, které jsou založeny na formálním vzdělání, praxi a sebevzdělávání, o dovednosti a schopnosti potřebné pro výkon dané profese (například technické dovednosti, analytické schopnosti, komunikační kompetence, schopnost řešit problémy apod.) a tak dále – obecně se jedná o aspekty související s odborným know-how a kompetencemi. Lepší hospodářské postavení pak typicky spočívá v tom, že podnikatel disponuje určitými „zvýhodňujícími“ informacemi, finanční silou, přístupem ke speciálním technologiím, vertikálním propojením a podobně. Ta ze stran, která je v předmětném vztahu tou silnější, má povinnost vystupovat vůči slabší straně poctivě – jinak řečeno nesmí zneužívat svého postavení, především pak nesmí vytvářet evidentní nevyvážené nastavení práv a povinností mezi těmito smluvními stranami. Postavení slabší smluvní strany přitom není výlučnou vlastností spotřebitele jednajícího vůči podnikateli, ale i podnikatel může být slabší smluvní stranou. Tak konstatoval například Nejvyšší soud ve svém rozsudku sp. zn. 23 Cdo 2351/2021, kde vydedukoval, že od skutečnosti, dle které je konkrétní smluvní strana podnikatelem v daném oboru, nelze automaticky vyvozovat závěr, že se nejedná o slabší smluvní stranu dle ustanovení § 433 OZ⁴⁴

K otázce aplikace ustanovení § 433 OZ na B2B vztahy Bejček dodává, že „*vytvoření závislosti slabšího na silnějším podnikateli se chápe jako samostatná část složené skutkové podstaty ochrany slabšího*“. Z toho lze vydedukovat, že je možné vytvořit závislost slabší strany a dosáhnout tak nedůvodné a zřejmé nerovnováhy ve vzájemných právech a

⁴³ BEJČEK, Josef. Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8, s. 24-36. ISSN 1210-6348, s. 27.

⁴⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 23 Cdo 2351/2021 ze dne 29. září 2021

povinnostech. Podle autora si však prakticky nelze představit zdržovací nebo odstraňovací nárok slabší strany vůči silnějším podnikateli, aniž by se toto vytváření závislosti nějakým způsobem materializovalo. Je tedy třeba, aby se vytvářená závislost nějakým způsobem materiálně využila – jinak řečeno závislost vytvářená silnějším podnikatelem bez materializace nespadá do režimu ustanovení § 433 OZ. Zmíněná materializace by však neměla mít v B2B vztazích podobu neúměrného zkrácení či lichvy, jelikož tyto případy (jak již bylo v práci konstatováno) vylučuje ustanovení § 1797 OZ⁴⁵

Skutkovou podstatu podnikatelského zneužití silnější pozice tedy můžeme sumarizovat tak, že se jedná o právní vztah mezi dvěma subjekty, z nichž alespoň jeden je podnikatelem, kdy se tento podnikatel vůči osobě, se kterou je v hospodářském styku, chová takovým způsobem, že zneužívá svou kvalitu odborníka a své hospodářské postavení. Je třeba akcentovat, že zákonodárce zde řeší problematiku zneužití práva – podnikatel tedy může obecně využívat své kvality odborníka a svého hospodářského postavení, nesmí ji však zneužít vůči slabší straně.

1.2.3 Podnikatel v postavení spotřebitele

Abych mohl maximálně komplexně vysvětlit situaci, kdy se podnikatel nachází v postavení spotřebitele, považuji za podstatné nejprve definovat, koho občanský zákoník chápe pod pojmem spotřebitel. Podle ustanovení § 419 OZ je spotřebitelem každý člověk, „*který mimo rámec své podnikatelské činnosti nebo mimo rámec samostatného výkonu svého povolání uzavírá smlouvu s podnikatelem nebo s ním jinak jedná*“. Spotřebitel je tedy subjektem, který kumulativně naplňuje podmínku fyzické osoby a realizace aktivity spočívající v nepodnikatelské činnosti. Z litery zákona bychom mohli vydedukovat, že podnikatel nemůže být spotřebitelem, pokud vůči jinému podnikateli jedná v rámci své podnikatelské činnosti. Zároveň lze však vyvodit, že podnikatel může být považován za spotřebitele v případě, kdy je fyzickou osobou a uzavře smlouvu s jiným podnikatelem, tato smlouva (ačkoli se týká provozované obchodní činnosti ze strany daného podnikatele) se však nevztahuje na jeho profesní působení.

K otázce, kdy je podnikatel spotřebitelem, se vyjádřil i Evropský soudní dvůr, podle kterého jedná podnikatel jako spotřebitel jen v situaci, kdy činí právní úkony za účelem

⁴⁵ BEJČEK, Josef. Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8, s. 24-36. ISSN 1210-6348, s. 27-28.

uspokojení svých rodinných nebo osobních potřeb.⁴⁶ Osobně tento výklad považuji za příliš striktní a úzký. Objevují se však i názory, podle kterých by ochraně spotřebitele měly být podřazeny i takové právní úkony podnikatele, který sice jedná v rámci své podnikatelské činnosti, nemá však speciální zkušenosti a znalosti⁴⁷ – dle mého mínění je takové pojetí na druhou stranu příliš široké.

V každém případě platí, že spotřebitelem může být pouze fyzická osoba – právnická osoba v jakékoli formě (ať již jako společnost s ručením omezeným, akciová společnost, nebo například družstvo) nikdy v postavení spotřebitele být nemůže.

1.3 Jednotlivé instituty ochrany slabší strany

S instituty ochrany slabší strany (které můžeme rozčlenit na obecné a zvláštní) se můžeme setkat průběžně v celém občanském zákoníku, typicky se však vyskytují v souvislosti se závazkovými vztahy. V první řadě se jedná o neúměrné zkrácení (§ 1793an OZ) a lichvu (§ 1796 OZ), kterým se však budu podrobněji věnovat v jiných kapitolách této práce, a proto se zde jimi nebudu více zabývat. Dále jde například o ustanovení o závazcích ze smluv uzavíraných se spotřebitelem, upravených v § 1810 až § 1867 OZ, a o zakázaná ujednání v zástavním právu dle ustanovení § 1315 odst. 3 OZ. Dalším institutem ochrany slabší strany jsou tzv. adhezní smlouvy, upravené v ustanoveních § 1798an OZ.

Smlouvy uzavírané adhezním způsobem (v různých zdrojích se můžeme setkat i s variantou označení „adhezní smlouvy“ nebo „formulářové smlouvy“) jsou založeny na principu *take it or leave it* – jedná se tedy o smlouvy, které jsou vytvářeny jednou stranou, která má silnější postavení, přičemž druhá strana přijímá podmínky bez možnosti ovlivnit jejich obsah. Tyto smlouvy jsou obvykle používány v obchodních a finančních transakcích, kde silnější strana může stanovit jednostranné podmínky, které jsou přijímány slabší stranou. V některých případech mohou být tyto podmínky nespravedlivé nebo dokonce nezákonné. Příkladem smluv uzavíraných adhezním způsobem mohou být smlouvy o poskytování služeb, jako jsou smlouvy s mobilními operátory nebo smlouvy s poskytovateli internetových služeb.

⁴⁶ Rozsudek Evropského soudního dvora ve věci Di Pinto C-361/89 ze dne 14. března 1991

⁴⁷ TICHÝ, Luboš. Pojem spotřebitele jako smluvní strany v evropském a českém právu. In: MINK, Georges, Solange GRONDIN a Václav LIBÁNSKÝ (eds.). *Spotřebitelská legislativa EU a její implementace do práva členského a kandidátského státu (na příkladu Francie a České republiky)*. Praha: CEFRES, 2001, s. 131-159. ISBN 978-80-8631-111-1, s. 138.

a smlouvy o pojištění. Tyto smlouvy často obsahují důležité podmínky týkající se tarifů, poplatků, záruk, odpovědnosti a podobně. V některých právních systémech jsou smlouvy uzavírané adhezním způsobem regulovány právními předpisy, které mají chránit slabší stranu. Například v Evropské unii platí v oblasti ochrany spotřebitele směrnice o nespravedlivých smluvních podmínkách, stanovující pravidla pro smlouvy uzavírané adhezním způsobem.⁴⁸ Konkrétně se jedná o směrnici Rady 93/13/EHS z 5. dubna 1993, jejímž hlavním záměrem je zajištění rovnováhy mezi právy spotřebitelů a hospodářskými zájmy profesionálních subjektů. Směrnice stanovuje, že ustanovení spotřebitelských smluv, která jsou považována za nepřiměřená, jsou vůči spotřebitelům neúčinná. To znamená, že smluvní podmínky, které jsou v rozporu se zásadami slušného obchodního styku a způsobují nerovnováhu mezi právy a povinnostmi smluvních stran, nemohou být uplatňovány.

S ohledem na smlouvy uzavírané adhezním způsobem a ochranu slabší strany je důležité zaměřit se na ustanovení § 1800 OZ, které poskytuje ochranu slabší straně smluvního vztahu před netransparentními nebo nepřiměřenými podmínkami a doložkami. Specifickým problémem je nečitelnost doložky, která může být způsobena mnoha různými faktory, jako je příliš malá velikost písma, nedostatečný kontrast mezi barvou písma a barvou pozadí, nebo dokonce fonetické aspekty, jako nejasný hlas v rámci telefonního automatu, který posluchači znemožňuje dokonale porozumět obsahu předávaného sdělení.⁴⁹ Nesrozumitelnou je pak taková doložka, která je obsahově nečitelná pro osobu průměrného rozumu. Může jít kupříkladu o nadměrné a záměrné využívání cizojazyčných termínů v situaci, kdy existují české ekvivalenty, nebo o nedostatek času poskytnutého slabší smluvní straně k tomu, aby se důkladně seznámila s obtížnějšími technickými otázkami, které smlouva obsahuje.⁵⁰ Podle ustanovení § 1799 OZ pak jsou u smluv uzavřených adhezním způsobem nepřipustné takové doložky, které odkazují na podmínky uvedené mimo vlastní text smlouvy, pokud zároveň slabší strana nedostane příležitost se s obsahem takové doložky seznámit.

Pokud se smluvní strany od ustanovení § 1799 a § 1800 OZ odchýlí, případně pokud tato ustanovení přímo vyloučí, nepřihlíží se k tomu s výjimkou situací, kdy se jedná o

⁴⁸ TINTĚRA, Tomáš a Pavel PETR. *Základy závazkového práva*. 2. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2020. ISBN 978-80-7502-476-3, s. 251-253.

⁴⁹ HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0, s. 350.

⁵⁰ JANOUŠEK, Michal. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-696-8, s. 175-177.

smlouvu uzavřenou mezi podnikateli. I v tomto případě tedy zákonodárce akcentuje na postavení podnikatele jakožto profesionála, na kterého následně klade vyšší standardy a jeho případnou neznalost či neopatrnost spojuje s přísnějšími následky, než je tomu v případě „pouhého“ spotřebitele. Pokud však některá ze stran prokáže, že doložka mimo text vlastní smlouvy hrubě odporuje obchodním zvyklostem a zásadám poctivého obchodního styku, nepřihlíží se k této doložce ani ve smlouvě uzavřené mezi podnikateli.⁵¹

Neúměrné zkrácení, lichvu a adhezní smlouvy lze začlenit do oblasti obecné ochrany slabší smluvní strany. Mezi oblastí zvláštní ochrany slabší smluvní strany pak můžeme zařadit ochranu spotřebitele, ochranu nájemce, ochranu zaměstnance a podobně. Pro tuto diplomovou práci jsou relevantní zejména otázky zvláštní ochrany spotřebitele, která může být realizována prostřednictvím různých institutů upravených zejména v občanském zákoníku. Jedná se kupříkladu o informační povinnost podnikatele, která má vnést více rovnováhy do vztahu mezi profesionálem-podnikatelem a neprofesionálem-spotřebitelem. Tato povinnost je upravena především v ustanovení § 1811 o. z., upravujícím jasnost (formální stránka) a srozumitelnost (obsahová stránka) sdělení.⁵² K této problematice se vyjádřil i Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 3512/11, kde konstatoval, že „*v praxi se zásada poctivosti projevuje mimo jiné tím, že text spotřebitelské smlouvy, obzvláště jedná-li se o smlouvu formulářovou, má být pro průměrného spotřebitele dostatečně čitelný, přehledný a logicky uspořádaný. Například smluvní ujednání musí mít dostatečnou velikost písma, nesmějí být ve výrazně menší velikosti než okolní text, nesmějí být umístěna v oddílech, které vzbuzují dojem nepodstatného charakteru*“.⁵³ Pod logickou uspořádaností si můžeme představit kupříkladu skutečnost, že smlouva neobsahuje sdělení ukrytá v částech, kam systematicky nepatří.

Dalším institutem ochrany spotřebitele jsou spotřebitelské smlouvy – tento termín označuje širokou právní oblast, věnující se regulaci smluv mezi spotřebitelem a podnikatelem v zájmu ochrany spotřebitele jakožto slabší smluvní strany.⁵⁴ Spotřebitelské smlouvy lze

⁵¹ § 1801 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁵² HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0, s. 410.

⁵³ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3512/11 ze dne 11. listopadu 2013

⁵⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

chápat jako nejsilnější institut ochrany spotřebitele.⁵⁵ Podle Bejčka je tato skutečnost důsledkem signifikantního vztahu mezi spotřebitelem a podnikatelem, jenž je svou povahou nerovný, jelikož spotřebitel je za prvé závislý na podnikateli jakožto poskytovateli služby nebo zboží a za druhé trpí informačním deficitem.⁵⁶

V následujících dvou kapitolách se podrobněji zaměřím na instituty neúměrného zkrácení a lichvy, které jsou (jak bylo výše řečeno) dvěma důležitými obecnými instituty ochrany slabší smluvní strany.

⁵⁵ PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-747-7, s. 1761.

⁵⁶ BEJČEK, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8185-7, s. 37.

2 Neúměrné zkrácení

Druhá kapitola práce se zabývá institutem neúměrného zkrácení. Nejprve tento pojem vymezím, načež se budu zabývat znaky neúměrného zkrácení podle ustanovení § 1793 OZ. Nakonec vysvětlím možnosti uplatnění neúměrného zkrácení.

2.1 Vymezení pojmu neúměrné zkrácení

Neúměrné zkrácení (*laesio enormis*) je právní institut českého právního řádu, který chrání slabší strany ve smluvních vztazích. Jedná se o situaci, kdy dojde k výraznému nepoměru mezi vzájemnými plněními dvou smluvních stran, které implikuje možnost zrušení smlouvy a navrácení do původního stavu, případně vyrovnání takového rozdílu. V tomto smyslu se jedná o jisté prolomení právního principu *pacta sunt servanda*^{57,58}. Typickými příklady neúměrného zkrácení jsou například ujednání, která vylučují odpovědnost silnější strany za způsobenou škodu, nebo ujednání, která omezují právo slabší strany na soudní ochranu. V takových případech se neúměrné zkrácení považuje za neplatné a soud může toto ujednání zcela odstranit ze smlouvy nebo ho nahradit takovým ujednáním, které bude v souladu se zákonem a které bude chránit práva slabší strany.

Občanský zákoník obsahuje úpravu neúměrného zkrácení v ustanoveních § 1793 až § 1795. Podle ustanovení § 1793 odst. 1 OZ platí, že „*zaváží-li se strany k vzájemnému plnění a je-li plnění jedné ze stran v hrubém nepoměru k tomu, co poskytla druhá strana, může zkrácená strana požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu, ledaže ji druhá strana doplní, oč byla zkrácena, se zřetelem k ceně obvyklé v době a místě uzavření smlouvy*“. Toto však neplatí v případě, kdy se nepoměr vzájemných plnění zakládá na skutečnosti, o níž druhá strana nevěděla a nemusela vědět.⁵⁹ Pro naplnění skutkové podstaty

⁵⁷ Tuto zásadu lze do češtiny přeložit jako „smlouvy budiž plněny“. Tato zásada reflektuje důležitost a závaznost smluvních dohod mezi stranami. Její podstatou je princip respektování a plnění uzavřených dohod. Dodržování uzavřených smluvních dohod je základním předpokladem pro zachování řádu, důvěry a stability v obchodním prostředí. Smluvní strany mají povinnost dodržovat sjednané podmínky, plnit své závazky a respektovat práva a povinnosti stanovené v smlouvě. *Pacta sunt servanda* vytváří právní jistotu a zabezpečuje strany, které spoléhají na dodržování smluvních dohod. V případě porušení této zásady je možné uplatnit různá opatření a právní nástroje, včetně soudní ochrany a uplatňování sankcí.

⁵⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁵⁹ § 1793 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

neúměrného zkrácení je tedy nezbytný objektivní předpoklad spočívající v hrubém nepoměru mezi vzájemnými plněními.

Tento výklad můžeme shrnout tak, že pro to, aby bylo dané jednání hodnotitelné jako neúměrné zkrácení, musí kumulativně naplnit určité znaky, a to konkrétně:

- hrubý nepoměr mezi vzájemnými plněními a
- omyl zkrácené strany o hodnotě vzájemného plnění.

Lze se tázat, kde je hranice hrubého nepoměru vzájemných plnění. Předně je třeba vycházet z individuálních okolností daného případu. Dle komentářové literatury⁶⁰ a relevantní judikatury⁶¹ lze tuto hranici orientačně vidět ve dvojnásobku obvyklé ceny. Na vzájemná plnění je aplikován test disparity, při němž se vychází z obvyklé ceny v daném místě a čase. Jde tedy zejména o komparaci poměru obvyklé ceny plnění a protiplnění, svou roli však mohou hrát i jiné okolnosti. Obecně tedy není vyloučeno, aby soud v daném případě hrubý nepoměr shledal i tam, kde poměr vzájemných plnění bude uvedené rozpětí (polovinu vzájemných plnění) přesahovat.⁶²

K druhé podmínce můžeme uvést, že pokud si zkrácená strana byla (nebo musela být) vědoma nevýhodnosti závazku, nejedná se o neúměrné zkrácení. Někteří autoři považují za jediný definiční znak neúměrného zkrácení existenci hrubého nepoměru plnění – podle Janouška je však třeba i existence subjektivního znaku v podobě přiměřeně očekávatelné obezřetnosti zkrácené strany, kdy zároveň dochází k naplnění právního principu, podle něž nikdo nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě jiných.⁶³ Dále je třeba zkoumat subjektivní znak ve vztahu k profitující straně, která věděla či musela vědět o existenci hrubého nepoměru vzájemných plnění. Janoušek doplňuje, že u institutu neúměrného zkrácení je akcentován vztah mezi omylem zkrácené strany a vědomostí zkracující (profitující) strany,

⁶⁰ PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-747-7, s. 1868.

⁶¹ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Cdo 42/2021 ze dne 25. ledna 2022, který konstatuje, že „převážná část doktríny – zejména s přihlédnutím k zahraničním úpravám, za základní východisko považuje hranici jedné poloviny, od níž se soudy odchýlí pouze, budou-li pro to zvláštní důvody, které budou v odůvodnění soudního rozhodnutí zvlášť popsány. Zdůrazňuje se přitom, že použití uvedeného institutu bude namísto pouze tehdy, pokud jeho účel převáží nad zásadou závaznosti smluv (pacta sunt servanda), která požívá ústavní ochrany.“

⁶² Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Cdo 42/2021 ze dne 25. ledna 2022

⁶³ JANOUŠEK, Michal. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-696-8, s. 221.

jelikož neekvivalence plnění sama o sobě nezakládá právo dovolávat se zrušení takového závazku.⁶⁴

2.2 Znaky neúměrného zkrácení dle § 1793 OZ

Neúměrné zkrácení zahrnuje kombinaci objektivních a subjektivních znaků, které vyplývají z ustanovení § 1793 OZ. Objektivní znak je naplněn existencí hrubého nepoměru vzájemných plnění, jak vyplývá z první věty citovaného ustanovení: „Zaváží-li se strany k vzájemnému plnění a je-li plnění jedné ze stran v hrubém nepoměru k tomu, co poskytla druhá strana“. Na straně zkráceného zde existuje omyl o skutečnosti, jež je zdrojem nepoměru plnění – zároveň smluvní partner nemusel nebo nemohl vědět o skutečnosti, která je zdrojem hrubého nepoměru mezi vzájemnými plněními.

V rámci odborné literatury je diskutováno o tom, zda lze obsah pojmu „hrubý nepoměr“, obsažený jak v ustanovení § 1793 OZ, tak v ustanovení § 1796 OZ, chápat jako totožný (v souladu se zásadou jednoty, racionality a vnitřní obsahové bezrozpornosti právního řádu) – Jelínek v tomto smyslu konstatuje, že považuje oba pojmy za rovnocenné, jelikož opak by znamenal neúměrné narušení právní jistoty. Za referenční hodnotu považuje hranici jedné poloviny, analogicky dvojnásobku vzájemných plnění.⁶⁵ S tím však nesouhlasí například autoři důvodové zprávy k občanskému zákoníku, podle kterých bylo na základě výsledku odborných diskusí rozhodnuto o tom, že kritérium poloviny ceny nebude určeno jako relevantní pro identifikaci případů neúměrného zkrácení – podle těchto autorů by opak mohl vést k některým tvrdostem.⁶⁶ V reakci na to například Hrbková konstatuje, že zavedení neurčitěho pojmu, jakým hrubý nepoměr je, bez nějaké jasně definované hranice, může potenciálně vést ke snížení právní jistoty, kdy na jednu stranu u více hodnotných plnění bude tvořit hrubý nepoměr i méně než poloviční rozdíl v hodnotách, kdežto na stranu druhou u méně hodnotných plnění nebude hrubý nepoměr konstatován ani u nadpolovičního rozdílu hodnot.⁶⁷

⁶⁴ Tamtéž, s. 216.

⁶⁵ JANOŠEK, Michal. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-696-8, s. 219-220.

⁶⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁶⁷ HRBKOVÁ, Klára. Zákaz neúměrného zkrácení [online]. Eprávo, 12. listopadu 2008. [Cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/zakaz-neumerneho-zkraceni-55323.html>.

Z analýzy ustanovení § 1794 odst. 2 OZ lze vyvodit subjektivní podmínku, podle které není možné se domlouvat institutu *laesio enormis* v případě, kdy zkrácená strana s neúměrnou cenou souhlasila, ačkoli jí byla nebo musela být známa reálná hodnota plnění. Lze tedy konstatovat, že v konsensu s ustanovením § 3 odst. 2 písm. c) OZ jsou na slabší smluvní stranu kladeny relativně přísné nároky ve vztahu k její informovanosti o hodnotě plnění. Zkrácená strana tedy není chráněna vždy a za všech okolností, ale musí vynaložit maximální spravedlivě požadovatelné úsilí, aby činila prevenci před svým neúměrným zkrácením. Lze tedy shrnout, že zkrácená strana může pro sebe zachovat pozitivní právní následky neúměrného zkrácení pouze v případě své pozitivní neznalosti skutečné hodnoty hrubě nepoměrného plnění, případně v situaci, kdy taková neznalost nebyla jím zaviněná.

Avšak i na straně zvýhodněné smluvní strany nalezneme subjektivní znaky institutu *laesio enormis*, na něž je možné se odvolávat pouze v případě, kdy se vzájemný hrubý nepoměr vzájemných plnění zakládá na skutečnosti, o které zvýhodněná strana nevěděla nebo vědět nemusela. Pokud tedy dojde ke stavu, ve kterém zkrácená strana reálnou hodnotu vzájemného plnění zná nebo by ji musela znát, netřeba již analyzovat informační stav na straně zvýhodněného, protože zkrácenému nevznikne právo dovolávat se institutu neúměrného zkrácení.

Pokud zkrácený hodnotu vzájemného plnění neznal a znát nemusel a učinil spravedlivě požadovatelné maximum pro to, aby se o této hodnotě informoval, je *de iure* vyloučena aplikace ustanovení § 1794 odst. 2 OZ a je třeba zkoumat informovanost na straně zvýhodněného. Pokud ten věděl nebo musel vědět o skutečnosti hrubého nepoměru mezi vzájemně poskytnutými plněními a zároveň o této skutečnosti neinformoval svou protistranu, a naopak se rozhodl jejího omylu zneužít pro vlastní prospěch, implikuje to porušení požadavku vyplývajícího z ustanovení § 6 odst. 1 OZ, podle kterého má každý povinnost jednat v právních stycích poctivě. Podle mínění Lavického a kol. toto ustanovení zakládá obecný požadavek na čestnost, otevřenost,⁶⁸ z čehož vyplývá zvýhodněné postavení slabší smluvní strany.

⁶⁸ LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-852-8, s. 72.

2.3 Uplatnění neúměrného zkrácení

Neúměrné zkrácení je (v případě naplnění objektivní i subjektivní podmínky) spojeno s nutností napadení předmětné smlouvy soudní cestou, jak můžeme vyvozovat z ustanovení § 1793 odst. 1 OZ, podle kterého „*může zkrácená strana požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu*“.⁶⁹ Zkrácená strana se tímto způsobem tedy může domáhat pouze restituce, tedy návratu do původního stavu. Naopak vyloučen je ze strany znevýhodněné strany požadavek na dorovnání hodnoty.⁷⁰ Tuto možnost (tedy vyrovnat hrubý nepoměr ve vzájemných plněních s ohledem na cenu obvyklou v době a místě uzavření smlouvy) má naopak strana zvýhodněná – v tomto kontextu se lze tázat, zda by i straně zkrácené nemělo být umožněno domáhat se vůči zvýhodněné straně dorovnání. Za současného stavu je znevýhodněná strana odkázána buď na možnost jít soudní cestou, nebo neúměrné zkrácení akceptovat a hodnotu si ponechat.

Ačkoli z formulace ustanovení § 1793 odst. 1 OZ je patrné, že zkrácená strana může požadovat zrušení smlouvy pouze prostřednictvím soudu, smluvním stranám nic nebrání, aby se mimosoudně domluvily na tom, že hrubý nepoměr vzájemných plnění bude navrácen do původního stavu. Tento krok však není možný vždy – lze předpokládat, že pokud se jednalo například o poskytnutí služby, není možné vydat si poskytnutá plnění navzájem zpět.⁷¹ Dalším případem může být stav, kdy plnění již získá třetí osoba, která je v takovém případě chráněna institutem dobré víry.

V případě soudní cesty má rozsudek, jímž je napadená smlouva rušena, konstitutivní charakter, což znamená, že se smlouva ruší od počátku a strany si vzájemně vrátí poskytnutá plnění dle ustanovení § 2991an OZ, které se týkají bezdůvodného obohacení. Situaci, kdy již není možné vzájemně vrátit poskytnutá plnění, upravuje první odstavec tohoto paragrafu, podle kterého platí, že „*není-li vydání předmětu bezdůvodného obohacení dobře možné, má ochuzený právo na peněžitou náhradu ve výši obvyklé ceny*“. V souvislosti s určením obvyklé ceny za zkrácené plnění je třeba upozornit na zvláštnost rozdílu mezi situací, kdy je

⁶⁹ GROSPÍČ, Pavel. Návrat laesio enormis do českého práva. *Právní rozhledy*. 2013, roč. 21, č. 5, s. 181-186. ISSN 1210-6410, s. 181.

⁷⁰ PETROV, Jan, Michal VÝTISK a Vladimír BERAN a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400-747-7, komentář k § 1793.

⁷¹ HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0, s. 314-329.

předmětná smlouva soudně zrušena a zkrácená strana má právo na poskytnutí náhrady, a situaci, kdy má zkracující strana právo doplnit své plnění do výše obvyklé hodnoty plnění. V každém z obou těchto případů se obvyklá cena vztahuje k jiné době, což může způsobit významný finanční rozdíl. Pro zkracující smluvní stranu se jeví jako výhodnější využít možnosti poskytnout zkrácené straně dorovnání.

Pro úplnost je třeba dodat, že občanský zákoník zachoval možnost zkracující smluvní strany využít benefícia tzv. alternativy facultas, která se tak může pokusit odvrátit zrušení smlouvy.⁷² Tato možnost je definována větou „*leđaže jí druhá strana doplní, oč byla zkrácena, se zřetelem k ceně obvyklé v době a místě uzavření smlouvy*“ v ustanovení § 1793 odst. 1 OZ. Na straně zkracujícího sice existuje jisté poměrně pravděpodobné riziko, že zkráceného „přeplatí“, nicméně jedná se o riziko přiměřené vzhledem k právnímu stavu a tomu, že se zvýhodněná strana vyhne soudnímu sporu. Toto doplnění plnění je jednostranným právním úkonem zkracujícího a může být realizováno i proti vůli zkráceného.⁷³ Dále je možné, aby zkracující strana oznámila soudu, že má zájem zkrácené plnění doplnit, načež by byla ze strany soudu určena výše tohoto doplnění a lhůta, v níž má být realizováno. Institut alternativy facultas je využíván v případech, kdy zvýhodněná strana trvá na existenci smlouvy, jelikož má kupříkladu pozitivní vztah k předmětu plnění. V případě, že zvýhodněná strana předmětný institut využije, nemůže soud vydat rozsudek, kterým by zrušil předmětnou smlouvu.⁷⁴

⁷² PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-80-7400-747-7, s. 1750-1751.

⁷³ HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0, s. 314-329.

⁷⁴ ZIMA, Petr. K pokusu o uzákonění institutu laesio enormis. *Právní rozhledy*. 2012, roč. 20, č. 9, s. 328-332. ISSN 1210-6410, s. 328.

3 Lichva

Třetí kapitola práce se zabývá institutem lichvy, kterou v první podkapitole definuje, načež se věnuje jejím znakům de lege lata a právním důsledkům lichevní smlouvy.

3.1 Vymezení pojmu lichva

Lichvu upravuje občanský zákoník ve svém ustanovení § 1796. Obecně se jedná o situaci, kdy nastane protiprávní jednání, při kterém jedna strana zneužívá tíživé situace druhé strany k uzavření takové smlouvy, jíž se slibuje nebo poskytuje plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.⁷⁵ Institut lichvy má tedy ochranný účinek a je třeba jej tedy interpretovat v kontextu k ochrannému modelu slabší smluvní strany. Lichva se vztahuje k aktu procesu ujednávání smlouvy, kdy existuje významné riziko, že slabší smluvní strana bude krácena v důsledku absence přístupu k smluvní svobodě.

Podle již jmenovaného ustanovení § 1796 OZ je „smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru“, neplatná. Lze konstatovat, že smyslem lichvy není ochrana slabší smluvní strany před majetkovou újmu (toto je sekundárním aspektem tohoto institutu), ale spíše ochrana jejího rovného přístupu ke smluvní svobodě. Akcentován je zde požadavek na subjektivní slabost slabší smluvní strany, přičemž nezáleží na tom, jestli si tato strana daný stav způsobila sama, nebo jestli se jedná o důsledek externích vlivů.⁷⁶

Hurdík v tomto kontextu doplňuje, že zásadu autonomie vůle není možné ztotožňovat se zásadou svobody jedince – smluvní volnost je realizována v mantinelech právního řádu, tedy smluvní strany, které si mezi sebou sjednávají smlouvu, jsou vázány kogentními právními normami a korektivy veřejného pořádku a dobrých mravů.⁷⁷ Právní úprava lichvy tak omezuje smluvní volnost stran svými požadavky na obsah smlouvy a kvalitu procesu jejího sjednávání. Jak vyplývá i z judikatury Ústavního soudu, lichevní smlouvy jsou

⁷⁵ Příkladem lichvy by mohla být situace, když osoba v tíživé finanční situaci požádá o finanční půjčku a jiná osoba s vědomím této tíživé situace využije příležitosti a nabídne půjčku s nehorázně vysokými úroky.

⁷⁶ PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-80-7400-747-7, s. 1756.

⁷⁷ HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-2001-6, s. 36.

typickým příkladem absolutně neplatného právního úkonu, u kterého se uplatní princip ochrany slabší strany.⁷⁸

3.2 Znaky lichvy dle § 1796 OZ

Subjektivní i objektivní znaky lichevního jednání můžeme vydedukovat z ustanovení § 1796 OZ. Lze konstatovat, že o lichevní smlouvu se bude jednat až v situaci, kdy ke sjednání plnění, jehož hodnota významně převyšuje plnění protistrany, dojde za zneužití okolností, které činí protistranu zvláště zranitelnou. Objektivním znakem je v tomto případě hrubý nepoměr vzájemně poskytnutých plnění.⁷⁹ Otázku hrubého nepoměru v praxi soudy řeší zejména ve vztahu k institutům smluvní pokuty, úroků a úroků z prodlení. Lichevní jednání však (jak doplňuje Ústavní soud) může vyplývat i z celého komplexu smluv a z obecného charakteru průběhu transakce.⁸⁰ Obdobně jako v případě neúměrného zkrácení je i v souvislosti s lichvou v odborné literatuře diskutováno, zda lze využít diferenční znak spočívající v tom, že se jedná o zkrácení o polovinu.⁸¹ S tím však nesouhlasí například Pelikánová a Pelikán, kteří uvádí, že výše nepoměru by měla být vykládána jako nižší, jelikož stěžejním aspektem je zde úmysl těžit z existence tíživých okolností na straně slabší smluvní strany.⁸² Petrov a kol. oproti tomu nabízí možnost tzv. pohyblivého systému, který funguje tak, že základní hodnota hrubého nepoměru je definována stejně jako v případě neúměrného zkrácení (tedy jedna polovina), nicméně pokud by byla nějaká další podmínky skutkové podstaty lichvy splněna intenzivněji, než je dostatečné pro aplikaci tohoto institutu, postačoval by i nepoměr nižší, než je jedna polovina.⁸³ Ačkoli se tento systém jeví jako spravedlivější, je podle mého názoru méně objektivní. Jako konkrétní případ využití tohoto systému lze využít nálezy Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3308/16 ze dne 19. ledna 2017, ve

⁷⁸ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3308/16 ze dne 19. ledna 2017

⁷⁹ HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0, s. 337.

⁸⁰ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3308/16 ze dne 19. ledna 2017

⁸¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁸² FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V.* Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-638-9, s. 158-159.

⁸³ PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář.* Praha: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-80-7400-747-7, s. 1756.

kterém je konstatováno, že hrubý „*nepoměr může být relevantně posouzen pouze na základě rozdílu objektivních hodnot plnění poškozeného a protiplnění lichváře, což je v každém konkrétním případě nezbytné stanovit na základě rozsáhlého zhodnocení dané věci*“. Ústavní soud se v tomto nálezu vymezil proti přepjatě formalistickému postupu soudů nižších instancí a aplikoval výše vysvětlený pohyblivý systém. Osobně s odklonem od přepjatého formalismu soudů souhlasím, nicméně je třeba zabývat se i otázkou právní jistoty.

Dalším objektivním znakem lichvy je cena obvyklá, přičemž jak vyplývá z usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 26 Cdo 1587/2015 ze dne 8. prosince 2015, jedná se o objektivní hodnotu platnou v daném čase s přihlédnutím k okolnostem daného případu.⁸⁴ Často jsou v tomto kontextu zmiňovány lichvářské úroky, které jsou hrubě nepoměrné v porovnání s úroky běžnými v daném místě a čase.

Subjektivní znaky lichvy jsou definovány v ustanovení § 1796 OZ jako tíseň, nezkušenost, rozumová slabost, rozrušení a lehkomyšlnost. V odborné literatuře se lze setkat s různými názory ohledně toho, zda se jedná o výčet taxativní, nebo demonstrativní. Komentářová literatura uvádí, že se jedná o výčet demonstrativní, přičemž uvádí další příklady subjektivních znaků lichvy, jako jsou například zneužití závislosti lichvářem.⁸⁵ Osobně se rovněž kloním k závěru, že v ustanovení § 1796 OZ je uveden výčet demonstrativní, přičemž oporu pro tento názor nacházím i v judikatuře – například Nejvyšší soud ve svém usnesení sp. zn. 22 Cdo 4007/2014 ze dne 11. března 2015 konstatoval, že subjektivním faktorem je skutečnost, kdy „*jedna strana dohody o zúžení SJM ve svůj prospěch využije vědomosti o psychickém stavu (včetně zvýšené psychické křehkosti a špatného psychického stavu, který může sám o sobě vést ke snaze vyhnout se konfliktům s okolím) a uzavře dohodu, podle které se jí dostane prakticky vše, co tvořilo společný majetek*“. Ústavní soud rozvádí subjektivní znak v podobě tísně, přičemž konstatuje, že úkolem soudů není při rozhodování, zda byla konkrétní smlouva uzavřena v tísně, hodnotit to, jak se dlužník dostal do špatné finanční situace, případně jaká byla jeho dosavadní platební morálka, ale jejich úkolem je zkoumat, jakým způsobem dlužník vnímal sjednání předmětné smlouvy a jestli věřitel nezneužil jeho problémů k prosazení neférových podmínek.⁸⁶

⁸⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 26 Cdo 1587/2015 ze dne 8. prosince 2015

⁸⁵ PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-80-7400-747-7, s. 1757.

⁸⁶ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3308/16 ze dne 19. ledna 2017

3.3 Právní následky lichevní smlouvy

V dikci ustanovení § 1796 OZ lze konstatovat, že smlouva, která naplňuje definiční znaky lichvy, kterými jsem se blíže zabýval v předcházející podkapitole, je neplatná. Z předmětného ustanovení však nevyplývá, jestli je lichevní smlouva neplatná absolutně či relativně – jde o otázku velmi důležitou, jelikož absolutně neplatná smlouva nepůsobí účinky ex tunc a soud k její neplatnosti přihlédne z moci úřední, kdežto relativně neplatná smlouva strany zavazuje a je až na aktivitě znevýhodněné strany, zda se bude dovolávat neplatnosti této smlouvy. Odborná literatura demonstruje široké spektrum názorů – ti, kteří hodnotí lichevní smlouvy jako relativně neplatné, argumentují výkladem ustanovení § 1796 OZ, jehož cílem je ochrana jen jedné ze stran (dle § 586 odst. 1 OZ), nebo odkazem na § 1797 OZ, v dikci kterého se nesmí podnikatelé dovolávat neplatnosti lichevní smlouvy.

Autoři, kteří připouštějí absolutní neplatnost lichevní smlouvy, pak rozlišují dvě kategorie – prostou a kvalifikovanou formu lichevní smlouvy. Kvalifikovanou formou lichevní smlouvy je, pokud dojde jejím uzavřením k naplnění skutkové podstaty trestného činu lichvy – tito autoři předpokládají, že dochází k narušení veřejného pořádku takové intenzity, že je daný čin postižitelný prostředky ultima ratio.⁸⁷ Prostá forma lichevní smlouvy je v odborné literatuře označována rovněž jako civilní lichva – s touto formou lichvy je spojován následek relativní neplatnosti. Dále je podstatné, jestli je lichevní smlouva neplatná pouze parciálně, nebo kompletně. Ani v této otázce se právní teoretici neshodují. Švestka a kol. k otázce relativní či absolutní neplatnosti lichevní smlouvy uvádí, že na tuto otázku bude muset odpovědět budoucí soudní praxe.⁸⁸

Odborníci se dále zabývají otázkou aplikovatelnosti postupu podle ustanovení § 577 OZ na lichevní smlouvu, podle kterého *„je-li důvod neplatnosti jen v nezákonném určení množství, časového, územního nebo jiného rozsahu, soud rozsah změni tak, aby odpovídal spravedlivému uspořádání práv a povinností stran; návrhy stran přitom vázán není, ale uváží, zda by strana k právnímu jednání vůbec přistoupila, rozpoznala-li by neplatnost včas“*. V tomto kontextu se nabízí otázka, zda by mohl soud v dikci tohoto

⁸⁷ JANOUŠEK, Michal. Trestněprávní aspekty lichvy po rekodifikaci soukromého práva ve srovnání s německým pojetím trestného činu lichvy. *Státní zastupitelství*. 2015, roč. 13, č. 1, s. 27-32. ISSN 1214-3758, s. 27-28.

⁸⁸ ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V. Relativní majetková práva. 1. část. § 1721-2520*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-638-9, s. 83.

ustanovení platnost lichevní smlouvy zachovat. Hulmák a kol. ve svém komentáři k občanskému zákoníku konstatuje, že tímto postupem je možné zachovat platnost relativně neplatné lichevní smlouvy.⁸⁹ Vážan oproti tomu upozorňuje na fakt, že § 577 a § 1796 OZ je třeba vnímat v kontextu jejich ochranného účelu, přičemž výklad těchto ustanovení by neměl být účelový. Podle tohoto autora platí, že pokud se lichevní smlouva evidentně příčí dobrým mravům, je absolutně neplatná a aplikace ustanovení § 577 OZ je tedy vyloučena bez dalšího. Pokud půjde o relativně neplatné právní jednání, uvažuje autor o klasifikaci lichevní smlouvy jako nezákonného určení množstevního rozsahu, které samo o sobě nezpůsobuje neplatnost právního jednání, přičemž konstatuje, že *„stěžejním východiskem pro posouzení možné aplikace § 577 OZ na případ relativně neplatné lichevní smlouvy je, že rozpor s dobrými mravy lze uvažovat ve dvojím směru. Pokud se přikloníme k závěru, že rozpor s dobrými mravy je dán (pouze a jen) v souvislosti s nezákonným určením množstevního rozsahu [...], pak by bylo možné aplikaci postupu podle § 577 OZ soudem na případ relativně neplatné lichevní smlouvy uvažovat“*. S ohledem na ochranný smysl ustanovení § 1796 však autor dochází k závěru, že ustanovení § 1796, § 577 a § 580 (rozpor s dobrými mravy) ve vzájemné spojitosti není možné takto interpretovat.⁹⁰ S autorovým stanoviskem se ztotožňuji – rovněž soudím, že postup dle § 577 OZ je u lichevních smluv relativně i absolutně neplatných vyloučen.

⁸⁹ HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0, s. 334-340.

⁹⁰ VÁŽAN, Pavel. (Ne)možnost použití postupu podle § 577 OZ na lichevní smlouvy [online]. E-právo, 18. 4. 2018. [Cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/nemoznost-pouziti-postupu-podle-577-oz-na-lichevni-smlouvy-107390.html>

4 Zvláštní režim lichvy a neúměrného zkrácení podle § 1797 OZ

Čtvrtá kapitola předkládané práce se zabývá zvláštním režimem lichvy a neúměrného zkrácení podle ustanovení § 1797 OZ. Tato kapitola je rozčleněna na dvě podkapitoly – v první z nich se budu zabývat obecným výkladem ustanovení § 1797 OZ, na což navážu úvahami o možnostech aplikace korektivů obsahové správnosti na obchodněprávní vztahy.

4.1 Obecný výklad § 1797 OZ

Pro připomenutí znovu uvedu, že ustanovení § 1797, které je v rámci občanského zákoníku zařazeno poněkud nesystémově do kapitoly „obsah závazků“ se týká problematiky občanským zákoníkem deklarované nemožnosti podnikatelů dovolat se ochrany v podobě institutu lichvy a neúměrného zkrácení u smluv, které uzavřeli v rámci svého podnikání. Toto ustanovení konstatuje, že: *„podnikatel, který uzavřel smlouvu při svém podnikání, nemá právo požadovat zrušení smlouvy podle § 1793 odst. 1, ani se nemůže dovolat neplatnosti smlouvy podle § 1796.“* Jak jsem již konstatoval v úvodu, jedná se o poměrně kontroverzní ustanovení, které vylučuje podnikatele z právní ochrany jen na základě jejich formálního statusu, přičemž však nereflektuje skutečnost. Podnikatelé jsou velmi heterogenní skupinou – na jedné straně tu máme odborníky, kteří svému oboru rozumí na velmi vysoké úrovni a znají praktiky, kterými mohou smluvní protistranu dotlačit k rozhodnutí, které je pro ně příznivé. Na druhé straně se pak nachází nízkopříjmové osoby samostatně výdělečně činné, které nemají významnější právní vzdělání a jsou stejně snadno ovlivnitelné, jako „běžní“ občané. Je otázkou, zda je vhodné, aby byly obě tyto skupiny směřovány a vylučovány z možnosti použít instituty lichvy a neúměrného zkrácení.

Důvodová zpráva k předmětnému ustanovení konstatuje, že ustanovení § 1797 OZ respektuje do rekonstrukce občanského práva platnou úpravu dle § 267 odst. 2 obchodního zákoníku, která odepírala podnikateli právo odstoupit od smlouvy, kterou uzavřel v tísní a za nápadně nevýhodných podmínek v případě, že byla tato smlouva uzavřena v rámci podnikatelského styku.⁹¹ Důvodová zpráva zde však nereflektuje, že v již aktuálně neplatném občanském zákoníku nebyla konstatována nemožnost posoudit lichevní smlouvu uzavřenou

⁹¹ Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku

mezi dvěma podnikatelskými subjekty jako absolutně neplatnou. Jak konstatuje například Bejček, ustanovení § 1797 OZ budí dojem popření zásady ochrany slabší smluvní strany, jelikož nepřipouští variantu, ve které by podnikatel vystupoval v B2B obchodu jako ta slabší smluvní strana. Jak jsem však již konstatoval výše, takový předpoklad se nezakládá na reálném stavu v oblasti podnikání, kdy se podnikatelé většinou v postavení slabší strany nacházejí – jedná se například o četné případy informační asymetrie mezi drobným živnostníkem a velkou společností, kdy drobný živnostník je „pouze“ prostý člověk, kdežto velká společnost je obrovský korporát, v jehož službách se nachází experti (například právníci, analytici apod.), kteří mají možnost využít své informační převahy.⁹²

4.2 Možnosti aplikace korektivů obsahové správnosti na obchodněprávní vztahy

V druhé podkapitole se budu zabývat potenciálem aplikace korektivů obsahové správnosti na obchodněprávní vztahy. Část právních teoretiků⁹³ zastává názor, podle kterého § 1797 OZ vylučuje jakožto speciální zákon možnost přezkoumat platnost lichvevní smlouvy uzavřené v rámci B2B vztahu dle § 588 OZ ve spojení s § 588 OZ z důvodu rozporu s dobrými mravy, jelikož by to – dovedeno k absurditě – vedlo k popření této výjimky. Větší část teoretiků práva (například Josef Bejček⁹⁴, Petr Bezouška⁹⁵ nebo Tomáš Dočkal⁹⁶) se však domnívá, že zbavit podnikatele absolutně ochrany proti lichvě a neúměrnému zkrácení není vhodné – jako cestu vidí potencialitu dovolat se obecnějších soukromoprávních korektivů obsahové správnosti. Ačkoli je žádoucí považovat podnikatele za profesionály, kteří se při své

⁹² BEJČEK, Josef a kol. *Obchodní smlouvy: závazky v podnikání*. Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-574-9, s. 114-115.

⁹³ Např. HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0, s. 341-342.

⁹⁴ Viz BEJČEK, Josef. Malí a střední podnikatelé jako slabší strana v hospodářském styku? *Obchodněprávní revue*. 2014, č. 11-12, s. 316-323. ISSN 1803-6554, s. 11-12.

⁹⁵ Viz BEZOUŠKA, Petr. *Postavení a ochrana věřitele v novém soukromém právu: aktuální otázky*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-344-0, s. 63.

⁹⁶ Viz DOČKAL, Tomáš. Zásada přiměřenosti a její odraz v neúměrném zkrácení a lichvě. *Právní rozhledy*. 2014, roč. 22, č. 9, s. 310-317. ISSN 1210-6410, s. 314.

podnikatelské činnosti setkávají s určitou mírou rizika, je totiž třeba brát zároveň v úvahu, že jde o právní fikci.⁹⁷

4.2.1 Ochrana slabší smluvní strany dle § 433 OZ

Ustanovení § 433 OZ je považováno za jakousi generální klauzuli podnikatelských dobrých mravů – v tomto kontextu se lze tázat, zda je možné připustit její aplikovatelnost i přes explicitní vyloučení podnikatelů z možnosti dovolávat se lichvy a neúměrného zkrácení. Bejček sice tuto možnost teoreticky připouští, nicméně považuje ji za příliš komplikovanou, a tak předpokládá, že ji nahradí jednodušší obecné morální korektivy obsahové správnosti smluv. Dále autor namítal paralelní uplatnění korektivu dobrých mravů na situace naplňující znaky dle ustanovení § 433 OZ⁹⁸

V tomto kontextu je však třeba zmínit rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 23 ICdo 56/2019 ze dne 16. března 2021, který explicitně konstatuje, že „*jsou-li právním jednáním porušeny principy dobrých mravů, uplatní se tento korektiv i ve vztazích mezi podnikateli*“. Jednalo se o případ, kdy Nejvyšší soud rozhodoval ve věci smlouvy mezi nebankovní úvěrovou společností a podnikající fyzickou osobou, kdy sjednaný úrok převyšoval běžnou úrokovou sazbu více než patnáctkrát. Ačkoli soud první instance uznal, že takový úrok odporuje dobrým mravům, odvolací soud konstatoval, že korektiv dobrých mravů v tomto případě není možné využít v souvislosti s ustanovením § 1797 OZ Nejvyšší soud, jak již bylo výše naznačeno, však rozsudek odvolacího soudu zrušil s poukázáním na to, že pokud předmětné právní jednání porušuje principy dobrých mravů, může dojít k uplatnění korektivu i ve vztazích mezi podnikateli s tím, že následkem je absolutní neplatnost právního jednání. Takový zásah soudu má však být výjimečný a odpovídající mimořádným okolnostem daného případu. I přes zdůraznění výjimečnosti takové zásadu lze v souvislosti s citovaným judikátem dodat, že jím došlo k jistému posunu ve výkladové praxi Nejvyššího soudu, který před tímto rozhodnutím uplatňoval názor o nutnosti upřednostnění korektivu obchodních závazkových vztahů před korektivem dobrých mravů.

⁹⁷ BEJČEK, Josef. Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8, s. 24-36. ISSN 1210-6348, s. 26-27.

⁹⁸ BEJČEK, Josef. Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8, s. 24-36. ISSN 1210-6348, s. 29.

Uplatnění korektivu dobrých mravů zároveň nevylučuje dopad jiných ustanovení poskytujících ochranu některé ze stran právního jednání, například právní úpravy ochrany slabší strany. Rozsudek uvádí, že v případě B2B vztahů nelze vyloučit působnost zákonné ochrany přisuzované slabší smluvní strany za podmínek ustanovení § 433 OZ – tohoto práva podnikatele nezbavuje ani ustanovení § 1797 OZ

Nejvyšší soud tak uznal, že zákonodárce úpravou v rámci § 433 OZ nezamýšlel diferencovat mezi subjekty slabší strany a poskytuje tak ochranu všem, kteří definici slabší strany splňují. V tomto kontextu může být slabší stranou i osoba v postavení podnikatele. Podle Nejvyššího soudu by mělo být ustanovení § 433 OZ v takových případech aplikováno přednostně. Ve shodě se Zápletalem lze konstatovat, že v případě porušení ustanovení § 433 OZ může být závazek hodnocen jako relativně neplatný dle § 580 OZ společně s § 586 OZ, přičemž takové porušení může být spojeno s nárokem na náhradu škody podle § 2910 OZ⁹⁹

4.2.2 Smluvní úrok z prodlení dle §§ 1964 a 1972 OZ

Podle ustanovení § 1972 a § 1964 OZ má věřitel právo dovolat se neúčinnosti ujednání o úrocích z prodlení, pokud se takové ujednání odchyluje od zákona takovým způsobem, že s ohledem na všechny aspekty zhoršuje věřitelovo postavení, aniž by pro to byl nějaký spravedlivý důvod. Nespravedlivé ujednání je následně nahrazeno zákonným ustanovením, nebo rozhodnutím soudu. Nejvyšší soud ve svém rozsudku sp. zn. 32 Cdo 1490/2019 ze dne 22. září 2020 konstatuje, že občanský zákoník neobsahuje zvláštní úpravu pro dlužníka-podnikatele. Nejvyšší soud dále argumentuje, že primárním účelem ustanovení § 1964 a § 1972 OZ je boj proti opožděným platbám v obchodních transakcích s cílem podpořit konkurenceschopnost zejména menších a středních podniků – účelem tedy není ani tak ochrana dlužníků, jako spíše věřitelů.

Pokud jde o dlužníka-podnikatele, není zbaven této ochrany – „*Ani v poměrech nové právní úpravy Nejvyšší soud neshledává důvod zbavovat podnikatele ochrany proti excesivním ujednáním o úrocích z prodlení, která se přičí obecným morálním zásadám demokratické společnosti, jen z důvodu, že je profesionálem v příslušné oblasti.*“¹⁰⁰ Ustanovení § 1797 OZ na využitelnosti tohoto korektivu nic nezmění ani v tom kontextu, že

⁹⁹ ZAPLETAL in: PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-747-7, s. 467.

¹⁰⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Cdo 1490/2019 ze dne 22. září 2020

úprava v ustanoveních § 1964 a § 1972 byla přijata v kontextu komunitárního práva a je jí tedy třeba vykládat v souladu s tímto právem.¹⁰¹ Jak lze však vyvodit z komentářové literatury, pokud podnikatel uzavře smlouvu v rámci svého podnikání, zpravidla nebude možné rozpor s dobrými mravy spatřovat v hrubém nepoměru vzájemných plnění vzniklého tak, že při uzavírání smlouvy někdo zneužil tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti.¹⁰²

V souhrnu lze tedy konstatovat, že podnikatel, který se nachází v pozici věřitele, se může dovolávat neúčinnosti ujednání nespravedlivého úroku z prodlení, zhoršujícího jeho postavení. Dlužník by se však musel spolehnout na obecnější korektivy, například na korektiv dobrých mravů, případně na ustanovení § 2051 OZ¹⁰³

4.2.3 Smluvní pokuta dle § 2048an OZ

Smluvní pokuta je institut, s nímž je často spojováno zneužití práva oproti slabší smluvní straně. Z judikatury lze vyvodit, že samotná nepřiměřená výše smluvní pokuty neimplikuje rozpor s poctivým obchodním stykem (lze předpokládat, že podnikatel si se svou protistranou stanoví smluvní pokutu odpovídající potenciálním dopadům porušení smlouvy, případně takovou, o které věří, že bude pro protistranu dostatečně odstrašující, aby si dala záležet na řádném a včasném plnění smlouvy).¹⁰⁴ K uznání rozporu s dobrými mravy povede až skutečnost, že dobrým mravům odporovaly okolnosti nastalé při uzavírání smlouvy. Jak vyplývá z rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 31 Cdo 2707/2007 ze dne 14. října 2009, smluvní pokuta nebude platná i v případě, kdy v kontextu s uzavřením smlouvy došlo k porušení dobrých mravů za paralelního sjednání nepřiměřené smluvní pokuty.

¹⁰¹ Tedy eurokonformně. Eurokonformní výklad vyžaduje, aby vnitrostátní soudy a orgány ve svých rozhodnutích a činnosti respektovaly a uplatňovaly příslušné evropské právní předpisy. To znamená, že ve vnitrostátním prostředí se právo vykládá a aplikuje tak, aby byla zajištěna konzistence a soulad s evropskými právními standardy a principy. Princip eurokonformního výkladu přispívá k posilování jednotného a koherentního právního rámce v rámci Evropské unie a zajišťuje, aby členské státy plnily své povinnosti a závazky vyplývající z evropské legislativy. Takový výklad je v obchodních vztazích podstatný z toho důvodu, že obchodní vztahy často překračují hranice jednotlivých států, a proto je důležité, aby byl právní rámec v Evropské unii jednotný.

¹⁰² HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0, s. 341.

¹⁰³ ŠILHÁN, Josef. *Právní následky porušení smlouvy v novém občanském zákoníku.* Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-544-2, s. 374-375.

¹⁰⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Cdo 1281/2008 ze dne 19. května 2009

4.2.3.1 Moderace smluvní pokuty dle § 2051 OZ

Na rozdíl od smluvního úroku umožňuje občanský zákoník prostřednictvím ustanovení § 2051 upravovat výši smluvní pokuty ve prospěch dlužníka (jedná se tedy o situace, kdy byla stanovena neúměrně vysoká smluvní pokuta). Zatímco ustanovení § 1797 OZ neposkytuje podnikateli ochranu před hrubým nepoměrem vzájemných plnění, v případě smluvní pokuty nejde o zrušení smlouvy, ale o zmírnění výše smluvní pokuty. Tím se vytváří méně invazivní forma ochrany, která pouze přizpůsobuje výši nepřiměřené smluvní pokuty, aniž by zcela zpochybnila platnost smlouvy.

Jak lze vydedukovat například z rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 23 Cdo 4388/2007 ze dne 22. listopadu 2007, soudní praxe umožňuje moderaci smluvní pokuty i v B2B vztazích – je však nutné přihlídnout k individuálním parametrům každého takového vztahu. Z jiného rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 23 Cdo 485/2009 ze dne 26. května 2009 lze vyvodit, že soudy by při moderaci smluvní pokuty měly přihlížet k profesionalitě podnikatelského subjektu a k okolnostem daného závazku. To souvisí s tím, co už jsem konstatoval výše – mezi podnikateli může nadměrná výše smluvní pokuty představovat ani ne tak snahu obohatit se, jako spíše snahu dosáhnout řádného a včasného plnění, protože na dodržení smlouvy protistranou jsou u podnikatele často navázány další procesy.

4.2.4 Adhezní kontrakce dle §§ 1798 až 1801 OZ

Adhezní kontrakce označuje typ smluvního vztahu, ve kterém je jedna strana ve výrazně slabší nebo závislejší pozici než druhá strana. Tento druh smluvního vztahu je charakterizován nerovnováhou jednání mezi stranami, která může vést k omezení volnosti a rovnosti stran při uzavírání smlouvy. Adhezní kontrakce se často vyskytuje ve smlouvách, které jsou předem připraveny jednou stranou, jako je například formulářová smlouva, přičemž druhá strana má pouze možnost tuto smlouvu přijmout nebo odmítnout, s minimální možností jednání nebo úpravy podmínek.¹⁰⁵ Jak však doplňuje Bejček, adhezní kontrakci není možné zaměřovat pouze s využíváním formulářových smluv – adhezním způsobem může být totiž kontrakt uzavřen i individuálně, kdy silnější strana vnucuje svou vůli slabší straně.¹⁰⁶

¹⁰⁵ JANOUŠEK, Michal. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-696-8, s. 156-158.

¹⁰⁶ BEJČEK, Josef. Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8, s. 24-36. ISSN 1210-6348, s. 26.

Podle ustanovení § 1799 OZ je doložka ve smlouvě uzavřené adhezním způsobem, odkazující na podmínky mimo samotný text smlouvy, platná v případě, pokud byla slabší strana s touto doložkou a jejím významem seznámena, případně pokud se prokáže, že její význam musela znát. Ustanovení § 1800 odst. 1 OZ se týká doložek, které jsou nečitelné či nesrozumitelné – takové položky jsou platné jen v případě, pokud nepůsobí slabší straně újmu, případně pokud druhá strana prokáže, že jejich význam byl slabší straně v dostatečné míře vysvětlen. Druhý odstavec téhož ustanovení konstatuje, že pokud obsahuje smlouva uzavřená adhezním způsobem položku, která je pro slabší smluvní stranu zvláště nevýhodná, aniž by pro to byl racionální důvod, je taková doložka neplatná. Ustanovení § 1801 OZ pak dodává, že pokud se smluvní strany od těchto zásad odchýlí, nebo pokud je vyloučí, nepřihlíží se k tomu – to však neplatí pro smlouvy vzešlé z B2B vztahů s výjimkou případů, kdy strana prokáže, že doložka uvedená mimo text smlouvy a navržená druhou smluvní stranou hrubě odporuje zásadě poctivého obchodního styku a obchodním zvyklostem.

Bejček sumarizuje, že aby byla ustanovení občanského zákoníku o smlouvách uzavíraných adhezním způsobem aplikovatelná, musí být kumulativně naplněny dva předpoklady:¹⁰⁷

- adhezní kontrakce dle ustanovení § 1798 odst. 1 OZ
- postavení adherujícího smluvního partnera jako slabší strany dle § 433 OZ

Z toho lze vydedukovat, že adhezní kontrakce automaticky neimplikuje slabší postavení adherenta, ale činí jej pravděpodobnějším. Z tohoto důvodu zákonodárce stanovil pouze vyvratitelnou domněnku slabší pozice protistrany. Slabší stranou nemusí být pouze spotřebitel, ale může jím být i podnikatel, proti kterému jiný podnikatel zneužil svou kvalitu odborníka a vytvořil tak dysbalanci ve vzájemných právech a povinnostech.¹⁰⁸

Ve shodě s Pelikánovou a Pelikánem lze konstatovat, že dispozitivnost adhezních smluv není vhodnou variantou – bylo by smysluplnější, pokud by tato úprava byla kogentní i v případě B2B vztahů, případně pokud by vyloučení ustanovení o smlouvách uzavřených adhezním způsobem bylo podmíněnou individuálním souhlasem, nezahrnutým do textu adhezního kontraktu. Autoři dále kritizují druhou větu ustanovení § 1801, vylučující aplikaci

¹⁰⁷ BEJČEK, Josef. Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8, s. 24-36. ISSN 1210-6348, s. 26-30.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 31.

§ 1799 a § 1800 OZ v B2B vztazích jen u doložek mimo text adhezní smlouvy.¹⁰⁹ Tento názor zastává i Nejvyšší soud, který konstatoval, že „ochranu před překvapivostí obchodních podmínek obsahuje již § 1753 OZ, nejvlastnějším smyslem ustanovení o adhezních smlouvách je chránit slabší stranu před nutností přistoupit na zásadně nevýhodné podmínky a klade se otázka, oč je vnucená doložka méně tíživá, vyskytuje-li se v samotném textu smlouvy, a nikoli v obchodních podmínkách“.¹¹⁰

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 23 ICdo 56/2019 ze dne 16. března 2021, který jsem citoval výše, konstatuje, že pokud je jeden z podnikatelů slabší stranou, týká se jej právní úprava o adhezní kontrakci i pro B2B vztahy (pokud si to strany vzájemně nevyloučí dle ustanovení § 1801 OZ). Předmětem takového přezkumu však nemůže být pouhá nepřiměřenost úroků, jelikož tento aspekt v B2B vztazích obvykle bez dalšího nepředstavuje naplnění zákonných předpokladů pro rozpor s dobrými mravy dle ustanovení § 588 OZ

¹⁰⁹ PELIKÁNOVÁ a PELIKÁN in: ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V. Relativní majetková práva. 1. část. § 1721-2520*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-638-9, s. 165.

¹¹⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 23 ICdo 56/2019 ze dne 16. března 2021

5 Zahraniční právní úprava neúměrného zkrácení a lichvy v obchodněprávních vztazích

V páté kapitole se zaměřím na zahraniční právní úpravu neúměrného zkrácení a lichvy v obchodněprávních vztazích – pro stručné představení jsem si zvolil německou a rakouskou právní úpravu.

5.1 Německá právní úprava

Zásadním právním principem německého soukromého práva je zásada smluvní volnosti, která je omezena jen určitými zákonnými ustanoveními, konkrétně například apelem na jednání v konsensu s dobrými mravy (ustanovení § 138 odst. 1 BGB). Právní jednání, které je v rozporu s dobrými mravy, je německým právním řádem pokládáno obecně za neplatné – tím německý zákonodárce odmítl uznat nemorální jednání a možnost vyvozovat z něj vymahatelné právní důsledky. Právní úkon je ve smyslu ustanovení § 138 BGB posuzován jako nemorální, pokud jeho celkový charakter, který lze dovodit z kombinace obsahu, motivu a účelu právního jednání, není slučitelný se základními hodnotami právního a mravního řádu.¹¹¹ Ustanovení § 138 odst. 1 BGB je subsidiární ve vztahu k ustanovení § 134 BGB, které konstatuje, že „*právní transakce, která porušuje zákonný zákaz, je neplatná, pokud zákon nestanoví jinak*“. Ustanovení § 138 odst. 1 je tedy možné aplikovat až v případě, kdy buď nedošlo k porušení zákazové normy, nebo pokud existují další okolnosti nad rámec porušení zákazové normy. Jinak je tomu však v případě lichvy dle § 138 odst. 2 BGB – toto ustanovení má naopak přednost před § 134 BGB.

Subjektivní znaky lichvy upravuje ustanovení § 138 odst. 2 BGB – v praxi je prokázání těchto znaků (zneužití tísně, nezkušenosti a nedostatečné schopnosti úsudku) a zejména úmyslu lichváře velmi komplikované, proto žalobci upřednostňují aplikaci § 138 odst. 1 BGB. V tomto kontextu je využíván termín „*lichvě podobné jednání*“. Smlouvy, v nichž nejsou zcela splněny podmínky lichvy dle § 138 odst. 2 BGB, jsou jako právní úkony podobné lichvě dle § 138 odst. 1 BGB neplatné v případě, kdy existuje objektivně znatelný

¹¹¹ BOHATA, Petr. Dobré mravy v německém právu. *Právní rozhledy*. 1999, roč. 7, č. 9, s. 466-471. ISSN 1210-6410, s. 466.

nepoměr mezi plněním a protiplněním a je zde podezření na zavrženíhodný postoj oprávněného (ze subjektivního hlediska postačuje hrubá nedbalost oprávněného).¹¹²

Dle BGB je možné ustanovení o lichvě aplikovat pouze na vzájemné smlouvy, kterými jsou například kupní, pracovní a nájemní smlouva. Dále zde musí existovat zřejmý nepoměr mezi plněním a protiplněním – tento zřejmý nepoměr je vyjádřen tzv. dvojím limitem, tedy více než dvojnásobkem hodnoty protiplnění. Poslední objektivní podmínkou jsou objektivní okolnosti na straně zkráceného, které spočívají v jednom ze znaků dle § 138 odst. 2 BGB – může jít o tíseň, nezkušenost, neuváženosti nebo o značnou slabost vůle. Subjektivním znakem je pak to, že lichvář musí využít slabosti protistrany.¹¹³

Německý občanský zákoník ani obchodní zákoník (HBG) neobsahují speciální ustanovení, kterým by byli podnikatelé z možnosti dovolávat se lichvy vyňati – ochranná funkce § 138 BGB se tedy vztahuje i na podnikatele.¹¹⁴

Co se týče neúměrného zkrácení, lze konstatovat, že tento institut nebyl do BGB vůbec zařazen, jelikož byl považován za příliš narušující smluvní svobodu a jistotu v obchodním styku. Nicméně judikatura Spolkového nejvyššího soudu v průběhu dvacátého století dovodila konstrukci obchodu podobného lichvě, kdy při hrubém nepoměru ve vztahu mezi podnikateli presumuje zavrženíhodná pohnutka zkracující strany. Smlouva je následně neplatná pro rozpor s dobrými mravy. Německá soudní praxe si tedy neúměrné zkrácení dovodila.¹¹⁵

5.2 Rakouská právní úprava

Rakouský zákonodárce včlenil ustanovení o lichevní smlouvě takřka totožně s německou úpravou do § 879 odst. 2 bodu 4 rakouského občanského zákoníku (ABGB), podle kterého je neplatná smlouva, v případě, kdy „někdo využívá lehkomyšlnosti, nesnáší, slabosti porozumění, nezkušenosti nebo emocionálního rozrušení jiného tím, že sám nebo třetí

¹¹² RÜSSMANN, Helmut. Sittenwidrigkeit (§ 138 BGB) [online]. Universität des Saarlandes, 2006. [Cit. 2023-05-25]. Dostupné z: <https://ruessmann.jura.uni-saarland.de/bvr2006/Vorlesung/sittenwi.htm>

¹¹³ RÜSSMANN, Helmut. Wucher (§ 138 Abs. 2 BGB) [online]. Universität des Saarlandes, 2006. [Cit. 2023-05-25]. Dostupné z: <https://ruessmann.jura.uni-saarland.de/bvr2006/Vorlesung/wucher.htm>

¹¹⁴ SALAČ, Jaroslav. Nepřípustné, resp. nepřiměřené zvýhodnění založené smlouvou a lichvou. *Právní rozhledy*. 1999, roč. 7, č. 8, s. 404-407. ISSN 1210-6410, s. 406.

¹¹⁵ ŠUSTEK, Petr. Laesio enormis v občanském zákoníku. *Právník*. 2020, č. 6, s. 512-526. ISSN 0231-6625, s. 514.

*stranou slíbí nebo poskytne něco výměnou za službu, jejíž hodnota je v nápadném nepoměru k hodnotě služby*¹¹⁶. Výčet požadavků na straně znevýhodněné strany není taxativní – lichvy se lze dovolat i v případě, kdy si protistrana nebyla například vědoma hodnoty vlastní práce, trpěla přehnanou sebedůvěrou apod. Na straně lichváře platí, že si byl nebo měl být situace zkráceného vědom. O lichvu se nejedná v případě, kdy obě strany od počátku vědomě akceptují nepoměr. Stejně jako dle německého BGB i rakouské právo vztahuje ochranu před lichvou i na podnikatele.

Co se týče neúměrného zkrácení, to je upraveno v ustanovení § 934 ABGB jako polovina obecné hodnoty plnění. Toto ustanovení konstatuje, že *„pokud v případě vzájemně závazných transakcí jedna část nedostane ani polovinu toho, co dala druhé za společnou hodnotu, zákon přiznává poškozené části právo na zrušení a obnovení předchozího stavu“*. Další význam tohoto ustanovení je, že dluh zaniká nejpozději zaplacením dvojnásobku původně půjčené částky – další nároky na úroky jsou považovány za nemorální a tedy neplatné. ABGB zde umožňuje zkracující straně ponechat smlouvu v platnosti s tím, že dorovná nepoměr, který se určuje dle času, kdy došlo k uzavření smlouvy. Podle ustanovení § 935 však existuje několik situací, kdy se zkrácená strana nemůže zrušení smlouvy dovolávat. Konkrétně se jedná o situace, kdy zkrácená strana:

- převzala věc se zvláštní předností;
- znala skutečnou hodnotu věci;
- jedná se o smíšenou smlouvu;
- nelze již zjistit skutečnou hodnotu věci;
- věc byla nabyta v soudní dražbě.

Využití ustanovení § 934 ABGB není možné vyloučit již při uzavření smlouvy (ani později), ale dle ustanovení § 351 je možné jej vyloučit smluvně na náklady podnikatele. Požadavek na zrušení smlouvy musí zkrácená strana uplatnit u soudu nejpozději do tří let od uzavření smlouvy.¹¹⁶

Úprava lichvy v německém a rakouském občanském právu je podobná české právní úpravě. Obdobně jako česká úprava lichvy jsou i německá a rakouská koncipovány relativně

¹¹⁶ Verkürzung über die Hälfte – Aufhebungsanspruch wegen laesio enormis? [online]. Frimmel | Anetter | Schaal Rechtsanwälte, 2023. [Cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://www.rechtdirekt.at/verkuerzung-ueber-die-haelfte/>

široce. Paralely nalezneme i u subjektivních předpokladů lichvy. Odlišnost lze hledat v tom, že ochrana před lichvou se vztahuje v rakouském i německém občanském právu i na podnikatele.

Neúměrné zkrácení není v německém právním řádu upraveno vůbec, v rakouském občanském zákoníku je pak spojeno s tím, že zkrácená strana nedostane ani polovinu toho, co poskytla druhé straně za hodnotu. Rakouská právní úprava neúměrného zkrácení je čitelnější než česká, jelikož explicitně hovoří o polovině poskytnutého plnění.

6 Úvahy de lege ferenda a praktická doporučení

Lze konstatovat, že ustanovení § 1797 OZ odporuje principu dobrých mravů a v souvislosti s jinými ustanoveními občanského zákoníku, které řeší problematiku dobrých mravů v obchodněprávních vztazích, přináší poměrně nelogické důsledky – v tomto kontextu lze doporučit, aby byly dopady § 1797 OZ explicitně zúženy jen na takové případy, kdy dochází k odepření ochrany s ohledem na specifika podnikatelského styku. Zásadnější změnou by bylo nevykloučovat podnikatele z ochrany prostřednictvím institutu neúměrného zkrácení a lichvy vůbec s tím, že by však byli podrobováni přísnějšímu přezkumu z hlediska své předpokládané profesionality – český zákonodárce by se v tomto mohl inspirovat vybranou zahraniční právní úpravou, například tím, že ochrana před lichvou se vztahuje v rakouském i německém občanském právu i na podnikatele.

De lege ferenda by bylo vhodné v ustanoveních občanského zákoníku týkajících se lichevní smlouvy uvést, zda je lichevní smlouva neplatná absolutně či relativně – tento krok by významným způsobem přispěl k právní jistotě, jelikož s absolutní a relativní neplatností jsou spojeny odlišné režimy a postupy. To, že aktuální úprava je v tomto směru nedostatečná, vyplývá i ze skutečnosti, že na absolutní či relativní neplatnosti lichevní smlouvy se neshodnou ani odborníci, u nichž lze přeci jen předpokládat výrazněji hlubší vhled do problematiky než od „pouhých uživatelů“ občanského práva. Nejasnost s charakterem neplatnosti lichevní smlouvy by bylo možné řešit i správným zařazením lichvy do systematiky občanského zákoníku – například jejím podřazením pod porušení dobrých mravů.

Pro budoucí právní úpravu lichvy lze dále uvažovat o stanovení zákonného úroku (touto cestou se vydaly například Itálie, Francie, Spojené státy americká či Polsko) – pokud by o takové úpravě bylo skutečně uvažováno, je pak otázkou, zda nestanovit vyšší zákonný úrok pro B2B vztahy s ohledem na větší flexibilitu v rámci obchodněprávních vztahů. Uplatnění neúměrného zkrácení sice pravděpodobně nenalezne v obchodněprávních vztazích větší uplatnění, i tak lze však poukázat na možnost modifikace tohoto institutu prostřednictvím transformace jeho právních následků, konkrétně na možnost jeho spojení s relativní neplatností právního jednání v omylu o hodnotě jednoho ze smluvních plnění. Obdobně jako u institutu lichvy se pak lze tázat, zda by nebylo efektivní (obdobně jako rakouská právní úprava) spojit *laesio enormis* s dvojnásobkem obecné hodnoty plnění.

V obchodní praxi není důvod pro to, aby se podnikatelé ve strachu ze zneplatnění kontraktu vyhýbali uzavření smlouvy se slabším obchodním partnerem, který je v obtížné ekonomické situaci a akceptuje tak nepřiměřeně nevýhodné podmínky, obdobně jako se nemusí vyhýbat uzavírání „podezřele“ výhodných smluv – v praxi se podnikatel domůže neplatnosti neúměrně zkracující či lichevní smlouvy uzavřené v rámci B2B vztahu pouze výjimečně. Podnikatelé by také měli myslet na to, že ustanovení § 588 OZ stojí nad speciální úpravou § 1797 OZ

Pokud jsou si podnikatelé uzavírající vzájemně smlouvu vědomi nepoměru ve vzájemných plněních (jedná se například o přátelskou slevu), lze v zájmu právní jistoty doporučit, aby tuto skutečnost dostatečným způsobem popsali v dané smlouvě, a to včetně uvedení obvyklé a sjednané smlouvy za předmětnou věc. V souvislosti s adhezní kontrakcí je pak podstatné, aby si podnikatelé byli vědomi skutečnosti, že při využití smluvních formulářů a obdobných prostředků vůči pravděpodobně slabší smluvní straně možná dojde ke změně jejich postavení a důkazní pozice.

Závěr

Předkládaná práce, která se zabývala problematikou neúměrného zkrácení a lichvy v obchodněprávních vztazích, si kladla hlavní otázku, jestli je možné dopady ustanovení § 1797 OZ zmírnit prostřednictvím funkčních ekvivalentů lichvy a neúměrného zkrácení. Dílčí otázkou pak bylo to, zda lze v judikatuře českých soudů ve vztahu k ustanovení § 1797 OZ identifikovat nějaký vývoj výkladové praxe, nebo zda jsou české soudy ve svém přístupu k této otázce konstantní.

V závěru lze konstatovat, že ustanovení § 1797 OZ nevylučuje přezkum platnosti lichevních (v případě neúměrně zkracujících smluv je situace komplikovanější) uzavřených v rámci B2B vztahů z hlediska jejich konsensu s dobrými mravy nebo veřejným pořádkem dle § 580 OZ ve spojení s § 588 OZ. Jak vyplývá z judikatury Nejvyššího soudu, v případě B2B vztahů nelze vyloučit působnost zákonné ochrany přisuzované slabší smluvní strany za podmínek ustanovení § 433 OZ – dle tohoto paragrafu se může podnikatel dovolávat neplatnosti takové smlouvy, při jejímž vzniku jeho protistrana zneužila své odborné kvality či hospodářského postavení, aby vytvořila nebo zneužila jeho závislosti k dosažení zřejmé a neopodstatněné dysbalance ve vzájemných právech a povinnostech. K tomu lze doplnit, že znaky § 1793 a § 433 a § 1796 a § 433 OZ se minimálně částečně překrývají.

Stejně tak má podnikatel-věřitel právo dovolávat se v dikci ustanovení § 1964 a § 1972 OZ neúčinnosti ujednání o neúměrně nízkém úroku z prodlení, případně může prostřednictvím ustanovení § 2051 OZ navrhnout moderaci smluvní pokuty soudním rozhodnutím. V rámci problematiky neúměrného zkrácení a lichvy v obchodněprávních vztazích představují adhezní kontrakce specifickou situaci, ve které podnikatel může vystupovat jako smluvní strana s menším vyjednávacím vlivem. Přestože úprava smluv uzavřených adhezním způsobem je v obchodním prostředí mezi podnikateli většinou ponechána na dohodě stran, existují určitá opatření pro ochranu slabší smluvní strany, která vyplývají z principů poctivého obchodního styku a obchodních zvyklostí. Je však důležité poznamenat, že k neplatnosti smluv uzavřených mezi podnikateli výjimečné mohou vést jen případy, kdy porušení dobrých mravů je zvláště zjevné.

V kontextu s výše řečeným lze vyvodit odpověď na hlavní položenou otázku, že dopady ustanovení § 1797 OZ je možné zmírnit prostřednictvím funkčních ekvivalentů lichvy (u neúměrného zkrácení pravděpodobně u podnikatele nedojde k omylu ve vzájemné hodnotě

plnění, jelikož podnikatel jakožto někdo, kdo jedná s odbornou péčí, by se takového omylu neměl dopustit) – podnikatel se konkrétně může dovolávat ochrany například dle ustanovení § 433, § 1964, § 1972, § 2051 a § 1798an OZ Co se týče judikatury českých soudů, lze konstatovat, že ta je poměrně nekonzistentní, což reflektuje nejasnost právní úpravy neúměrného zkrácení a lichvy pro obchodněprávní vztahy. Nicméně z judikatury Nejvyššího soudu lze explicitně vyvodit, že aplikace ustanovení § 433 OZ ve prospěch podnikatele není omezena. V čem je naopak judikatura Nejvyššího soudu poměrně stálá, je zdůrazňování potřeby zohlednění zvláštního postavení podnikatele ve vztahu k jeho profesionalitě. Nejvyšší soud rovněž opakovaně konstatoval, je třeba hodnotit rozpor předmětného právního úkonu s dobrými mravy individuálně, tedy s ohledem na okolnosti konkrétního jednání účastníků. Postupně však v judikatuře Nejvyššího soudu došlo ke změně přístupu co do možnosti aplikace korektivu dobrých mravů na B2B vztahy – konkrétně lze v judikatuře tohoto soudu pozorovat, že před rozhodnutím sp. zn. 23 Cdo 56/2019 preferoval co nejméně uplatňování tohoto korektivu v souvislosti s možností uplatnění zásad poctivého obchodního styku.

Po důkladném seznámení se s ustanovením § 1797 OZ lze konstatovat, že ten odporuje principu dobrých mravů. Podle mého názoru není smysluplné, aby bylo na jednu stranu podnikateli znemožněno dovolat se ochrany prostřednictvím institutů lichvy a neúměrného zkrácení, ale na druhou stranu aby mu bylo umožněno dovolat se této ochrany skrze výše vyjmenované instituty. Aktuální stav de facto znamená, že podnikatel se sice nemůže dovolávat lichvy a neúměrného zkrácení, ale nelogicky se může dovolávat ochrany pro méně závažné porušení principu rovnosti. Lze se proto domnívat, že smyslem § 1797 OZ je zejména akcentovat zásadu profesionality podnikatele v obchodněprávních vztazích.

Obecně lze dle mého názoru konstatovat, že dopad § 1797 OZ je třeba zúžit na takové případy, ve kterých je odepření ochrany podmíněno specifiky podnikatelských vztahů. Jinak řečeno – ve zvláště zavrženíhodných případech lichvy a neúměrného zkrácení není ochrana vyloučena ani u podnikatelů. Občanský zákoník nedostatečně reflektuje, že i podnikatel (a zejména to platí pro případy osob samostatně výdělečně činných) se může dostat do situace, kdy je ve výrazné informační asymetrii vůči většímu podnikatelskému subjektu (korporátu), případně když podlehne kognitivní slabosti (podnikatel jako fyzická osoba je přeci jen prostý

člověk, ačkoli není ve stejném postavení jako spotřebitel). De lege ferenda by bylo vhodné tuto nejasnost napravit.

Seznam použitých zdrojů

Monografie

BEJČEK, Josef a kol. *Obchodní smlouvy: závazky v podnikání*. Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-574-9.

BEJČEK, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8185-7.

BEZOUŠKA, Petr. *Postavení a ochrana věřitele v novém soukromém právu: aktuální otázky*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-344-0.

DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-187-3.

FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-638-9, s. 158-159.

HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník. V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-535-0.

HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-2001-6.

JANOUSEK, Michal. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-696-8.

KADLECOVÁ, Marta. *Vývoj českého soukromého práva*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-83-1.

LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář. 2. vyd.* Praha: C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-852-8.

MELZER, Filip, Petr TĚGL a kol. *Občanský zákoník. Velký komentář. Sv. 1. § 1-117*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-8757-686-1.

Ochrana slabší strany v českém právu. Praha: HBT, 2016. ISBN 978-80-87109-56-4.

PETROV, Jan a kol. *Občanský zákoník: komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-747-7.

PETROV, Jan, Michal VÝTISK a Vladimír BERAN a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400-747-7.

SELUCKÁ, Markéta. *Ochrana spotřebitele v soukromém právu*. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-037-9.

ŠILHÁN, Josef. *Právní následky porušení smlouvy v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-544-2.

ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V. Relativní majetková práva. 1. část. § 1721-2520*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-638-9.

TICHÝ, Luboš. Pojem spotřebitele jako smluvní strany v evropském a českém právu. In: MINK, Georges, Solange GRONDIN a Václav LIBÁNSKÝ (eds.). *Spotřebitelská legislativa*

EU a její implementace do práva členského a kandidátského státu (na příkladu Francie a České republiky). Praha: CEFRES, 2001, s. 131-159. ISBN 978-80-8631-111-1.

TINTĚRA, Tomáš a Pavel PETR. *Základy závazkového práva*. 2. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2020. ISBN 978-80-7502-476-3.

VRAJÍK, Michal. *Judikatura Nejvyššího soudu z pohledu nového občanského zákoníku a zákona o obchodních korporacích*. Olomouc: ANAG, 2014. ISBN 978-80-7263-846-8.

VRCHOVÁ, Karin a Pavel VRCHA. *Z rozhodovací činnosti katastrálního úřadu a soudu ve věcech vkladu práva k nemovitostem: příklady správních a soudních rozhodnutí, oznámení a podání o nemovitostech*. Vyd. 2. Praha: C.H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-653-4.

Články v časopisech

BEJČEK, Josef. Malí a střední podnikatelé jako slabší strana v hospodářském styku? *Obchodněprávní revue*. 2014, č. 11-12, s. 316-323. ISSN 1803-6554.

BEJČEK, Josef. Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 7-8, s. 24-36. ISSN 1210-6348.

BOHATA, Petr. Dobré mravy v německém právu. *Právní rozhledy*. 1999, roč. 7, č. 9, s. 466-471. ISSN 1210-6410.

DOČKAL, Tomáš. Zásada přiměřenosti a její odraz v neúměrném zkrácení a lichvě. *Právní rozhledy*. 2014, roč. 22, č. 9, s. 310-317. ISSN 1210-6410.

GROSPÍČ, Pavel. Návrat laesio enormis do českého práva. *Právní rozhledy*. 2013, roč. 21, č. 5, s. 181-186. ISSN 1210-6410.

JANOŮŠEK, Michal. Trestněprávní aspekty lichvy po rekodifikaci soukromého práva ve srovnání s německým pojetím trestného činu lichvy. *Státní zastupitelství*. 2015, roč. 13, č. 1, s. 27-32. ISSN 1214-3758.

NOVOTNÝ, Martin. Lichva a neúměrné zkrácení v obchodněprávních vztazích. *Obchodní právo*. 2020, č. 6, s. 24-32. ISSN 1210-8278.

SALAČ, Jaroslav. Nepřípustné, resp. nepřiměřené zvýhodnění založené smlouvou a lichvou. *Právní rozhledy*. 1999, roč. 7, č. 8, s. 404-407. ISSN 1210-6410.

ŠUSTEK, Petr. Laesio enormis v občanském zákoníku. *Právník*. 2020, č. 6, s. 512-526. ISSN 0231-6625.

ZIMA, Petr. K pokusu o uzákonění institutu laesio enormis. *Právní rozhledy*. 2012, roč. 20, č. 9, s. 328-332. ISSN 1210-6410.

Právní předpisy

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), rakouský všeobecný zákoník občanský

Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), německý občanský zákoník

Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Judikatura

Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 42/04 ze dne 6. června 2006

Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3512/11 ze dne 11. listopadu 2013

Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3308/16 ze dne 19. ledna 2017

Rozsudek Evropského soudního dvora ve věci Di Pinto C-361/89 ze dne 14. března 1991

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 2895/99 ze dne 29. března 2001

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Odo 468/2003 ze dne 27. listopadu 2003

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Odo 427/2003 ze dne 27. ledna 2005

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 23 Cdo 4388/2007 ze dne 22. listopadu 2007

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Odo 1027/2006 ze dne 1. července 2008

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Cdo 1281/2008 ze dne 19. května 2009

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 23 Cdo 485/2009 ze dne 26. května 2009

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 31 Cdo 2707/2007 ze dne 14. října 2009

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Cdo 3616/2009 ze dne 9. srpna 2011

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Cdo 1490/2019 ze dne 22. září 2020

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 23 ICdo 56/2019 ze dne 16. března 2021

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 23 Cdo 2351/2021 ze dne 29. září 2021

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Cdo 42/2021 ze dne 25. ledna 2022

Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 28 Cdo 2660/2007 ze dne 23. srpna 2007

Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 4007/2014 ze dne 11. března 2015

Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 26 Cdo 1587/2015 ze dne 8. prosince 2015

Elektronické zdroje

HRBKOVÁ, Klára. Zákaz neúměrného zkrácení [online]. Eprávo, 12. listopadu 2008. [Cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/zakaz-neumerneho-zkraceni-55323.html>.

NOVÝ, Zdeněk. Vyšší moc a hardship v obchodních smlouvách s mezinárodním prvkem v době SARS-CoV-2 [online]. Eprávo, 28. května 2020. [Cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/vyssi-moc-a-hardship-v-obchodnich-smlouvach-s-mezinarodnim-prvkem-v-dobe-sars-cov-2-111157.html>

RÜSSMANN, Helmut. Sittenwidrigkeit (§ 138 BGB) [online]. Universität des Saarlandes, 2006. [Cit. 2023-05-25]. Dostupné z: <https://ruessmann.jura.uni-saarland.de/bvr2006/Vorlesung/sittenwi.htm>

RÜSSMANN, Helmut. Wucher (§ 138 Abs. 2 BGB) [online]. Universität des Saarlandes, 2006. [Cit. 2023-05-25]. Dostupné z: <https://ruessmann.jura.uni-saarland.de/bvr2006/Vorlesung/wucher.htm>

VÁŽAN, Pavel. (Ne)možnost použití postupu podle § 577 OZ na lichevní smlouvy [online]. E-právo, 18. 4. 2018. [Cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/nemoznost-pouziti-postupu-podle-577-oz-na-lichevni-smlouvy-107390.html>

Verkürzung über die Hälfte – Aufhebungsanspruch wegen laesio enormis? [online]. Frimmel | Anetter | Schaal Rechtsanwälte, 2023. [Cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://www.recht.direkt.at/verkuerzung-ueber-die-haelfte/>

Lichva a neúměrné zkrácení v obchodněprávních vztazích

Abstrakt

Hlavním cílem diplomové práce je zkoumání problematiky lichvy a neúměrného zkrácení v obchodních vztazích a analyzování možností, které mají podnikatelé k ochraně před těmito nežádoucími jevy pomocí právních institutů soukromého práva.

Zvláštní důraz je kladen na vztah mezi obecnými opravnými prostředky soukromého práva, které slouží k nápravě obsahové nesprávnosti právních jednání, a speciálními ustanoveními, která vylučují ochranu podnikatelů před lichvou a neúměrným zkrácením. V rámci práce se zaměříme na zhodnocení a analýzu těchto institutů a jejich možných dopadů na podnikatelské subjekty v podnikatelském styku včetně porovnání se zahraniční úpravou (především německou a rakouskou) a praktická doporučení.

Diplomová práce je ve svém zkoumání postupně rozdělena na několik dílčích částí, přičemž prvním tématem, kterým se práce zabývá, je ochrana slabší strany, vymezení situace a důvody ochrany slabší strany, včetně ideových východisek. Důraz v této kapitole je kladen na podnikatele jakožto slabší strany a možného zneužití silnějšího postavení.

V druhé a třetí části se zaměřuji na vymezení pojmů lichva a neúměrné zkrácení. Důležitým prvkem stanovení subjektivních a objektivních znaků, které vyplývají z existence lichevního jednání a neúměrného zkrácení. Kapitoly završuji analýzou důsledků lichevního jednání.

V další části se práce zabývá zvláštními režimy lichvy a neúměrného zkrácení podle ustanovení § 1797 OZ, přičemž první podkapitola se věnuje především obecným výkladem zmíněného ustanovení a druhá podkapitola se věnuje úvahám o možnostech aplikace korektivů obsahové správnosti na obchodněprávní vztahy.

Pro srovnání rovněž práce přináší analýzu právních úprav Rakouska a Německa, a poukazují na to, kde je úprava lichvy a neúměrného zkrácení upravena podobně, jinak, či není upravena vůbec. V následující a závěrečné části samotné práce jsou konstatována praktická doporučení pro uzavírání smluv v obchodněprávních vztazích tak, aby se předešlo případným sporům, komplikacím či nejasnostem.

Klíčová slova: lichva, neúměrné zkrácení, podnikatel, slabší strana, obchodněprávní vztahy

Usury and Lesion in Business Law Realitions

Abstract

The main objective of the thesis is to investigate the issue of usury and lesion in business law realitions and to analyse the possibilities that entrepreneurs have to protect themselves from these undesirable phenomena by means of legal institutes of private law.

Particular emphasis is placed on the relationship between the general private law remedies, which serve to correct the substantive incorrectness of legal actions, and the special provisions that exclude protection of entrepreneurs against usury and lesion. In the course of the thesis we will focus on the evaluation and analysis of these institutes and their possible impact on business entities in business dealings, including a comparison with foreign legislation (mainly German and Austrian) and practical recommendations.

In its examination, the thesis is progressively divided into several subparts, with the first topic addressed being the protection of the weaker party, the definition of the situation and the reasons for the protection of the weaker party, including the ideological background. The emphasis in this chapter is on the entrepreneur as the weaker party and the possible abuse of the stronger position.

In the second and third parts, I focus on the definition of the concepts of usury and lesion. An important element is the determination of the subjective and objective features that result from the existence of usury and lesion. I conclude the chapter with an analysis of the consequences of usurious conduct.

In the next part, the thesis deals with the special regimes of usury and lesion under the provisions of § 1797 OZ, with the first subchapter mainly devoted to the general interpretation of the mentioned provision and the second subchapter to considerations on the possibilities of applying the correctives of substantive correctness to commercial relations.

For comparison purposes, the thesis also presents analyses of the legal regulations of Austria and Germany, and points out where the regulation of usury and lesion is regulated similarly, differently, or not at all. In the following and final part of the thesis itself, practical recommendations for concluding contracts in commercial relations are stated in order to avoid possible disputes, complications or ambiguities.

Keywords: Usury, Lesion, Entrepreneur, Weaker party, Business Law Realitions